

ІНСТИТУТ ПСИХОЛОГІЇ ІМЕНІ Г. С. КОСТЮКА НАПН УКРАЇНИ

О. Ю. Чекстере, Н. В. Пророк

**ПОДОЛАННЯ НАДМІРНОГО ЕГОЦЕНТРИЗМУ
ДІТЕЙ, ПОВ'ЯЗАНОГО З ПОДІЯМИ ВІЙНИ**

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ

Київ 2024

УДК 159.922.7
ББК 88.8

Рекомендовано до випуску та оприлюднення електронного видання вченою Радою Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України (протокол № 7 від 27 червня 2024 року)

Рецензенти:

О. І. Бондарчук, доктор психологічних наук, професор, завідувачка кафедри психології управління Центрального інституту післядипломної освіти (ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України).

І. І. Карабаєва, кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник лабораторії психології дошкільника Інституту психології ім. Г. С. Костюка НАПН України.

Чекстере О. Ю., Пророк Н. В. Подолання надмірного егоцентризму дітей, пов'язаного з подіями війни : методичні рекомендації. Київ : Інститут психології ім. Г. С. Костюка НАПН України, 2024. 71 с.

Методичні рекомендації присвячено проблемі подолання надмірного егоцентризму у дітей, деструктивний характер якого стає серйозною перешкодою в адаптації особистості до швидко змінних умов життя. Адже під час війни інтенсивно діють такі чинники, як стрес та нестабільність, зміна оточення, постійний страх, втрата контролю, соціальна ізоляція, які в своїй сукупності призводять до посилення егоцентризму дитини, який гальмує її соціальний та емоційний розвиток, впливає на мислення і поведінку. Матеріали методичних рекомендацій розширюють уявлення про психологічну природу егоцентризму дітей і дають чіткий опис шляхів поступової, крок за кроком роботи над підвищенням рівня їхньої децентрації.

Методичні рекомендації підготовлено на основі аналізу літературних джерел та особистого досвіду роботи авторок як психологів із дітьми старшого дошкільного та молодшого шкільного віку.

Методичні рекомендації розраховані на практичних психологів, зокрема психологів дошкільної і початкової освіти, педагогічних працівників, керівників гурткової роботи, слухачів курсів підвищення кваліфікації в сфері освіти, а також усіх, хто цікавиться питаннями розвитку децентрації.

Усі права захищені. Зміст цієї публікації можна безкоштовно копіювати й використовувати для освітніх та інших некомерційних цілей за умови посилання на джерело інформації.

УДК 159.922.7
ББК 88.8

Зміст

Вступ.....	4
1. Проблема егоцентризму в науковій психології.....	7
2. Умови розвитку і чинники децентрації.....	11
3. Посилення егоцентризму дитини під час адаптації та воєнних конфліктів.....	20
4. Заплановані результати освоєння корекційно-розвивальної програми «Подолання надмірного егоцентризму дітей, пов'язаного з подіями війни».....	22
5. Тематичний план занять корекційно-розвивальної програми «Подолання надмірного егоцентризму дітей, пов'язаного з подіями війни».....	25
6. Опис занять.....	29
Література.....	71

Вступ

Війна і викликана нею хронічна стресова ситуація, яка триває вже стільки років, дуже по-різному впливає на дітей і дорослих, безпосередніх учасників бойових дій і членів їхніх сімей. Події війни і емоції, які тоді переживали, залишаються в пам'яті і підсвідомості дітей. А як вони вплинуть на подальше їхнє життя багато в чому залежить від найближчого оточення. Наскільки значущі дорослі допоможуть дітям пережити події війни, зможуть вислухати переживання та підтримати, чи вистачить у них сил постійно та терпляче пояснювати те, що відбувається, а також забезпечити відносно безпечно подальше життя дитини.

Під час адаптації та воєнних конфліктів дитина може демонструвати посилення егоцентризму у своєму мисленні та поведінці. На цей процес можуть впливати такі чинники, як: стрес та нестабільність, зміна оточення, постійний страх, втрата контролю, соціальна ізоляція. Вимушено чи свідомо батьки дозволяють своїм дітям більше часу знаходитися наодинці із гаджетом, вважаючи, що з його допомогою можна зняти гостроту багатьох проблем. Але з часом віртуальна реальність починає затуляти, а то й підмінювати реальний світ. На цьому фоні відбувається порушення сприймання простору, зниження кількості сенсорних стимулів, сприйняття обмежується в основному візуальним сприйманням, знижується рухова активність дитини. Найбільш виражений негативний вплив надмірне занурення дитини у віртуальний простір справляє на її соціальні якості: дружелюбність, відкритість, бажання спілкуватися, співчуття, здатність розуміти іншого і ставати на його точку зору, тобто посиленню егоцентризму.

Перехід від егоцентризму до децентрації є важливим кроком у когнітивному розвитку дитини. Децентрація означає здатність розглядати ситуацію з різних точок зору, враховувати чужі думки та почуття, а також розуміти контекст спілкування та передбачати бажання і дії інших людей. Отже, сприяння процесу децентрації у старших дошкільників і молодших

школярів є важливою задачею психолого-педагогічної роботи із дітьми цього віку, оскільки цей процес впливає на їхні соціальні, емоційні та когнітивні здібності.

З метою подолання надмірного егоцентризму дітей, спровокованого необхідністю адаптуватися до умов війни, підвищення рівня децентрації старших дошкільників і молодших школярів шляхом переорієнтації інтересу дитини з егоцентричних комп'ютерних ігор на спільну діяльність з батьками і однолітками, на читання, театральну діяльність, – нами була розроблена корекційна програма, яка складається з 4 етапів, кожний із яких має свої певні цілі й завдання.

Основним завданням першого етапу є розвиток просторових уявлень у дітей. Вільне оперування просторовими образами є необхідною умовою для подолання егоцентризму, умовою успішного пізнання і активного перетворення дійсності.

На другому етапі відпрацьовується здатність до знаходження прихованого смислу в оповіданнях і до розв'язання проблемних ситуацій казкових персонажів, які зустрічаючись один з одним, демонструють відносність точки зору в протилежних ситуаціях. Придбання дитиною подібного досвіду згодом може переноситися нею і на інші ситуації, тобто допомагає долати властиву їй егоцентричну позицію.

На третьому етапі у дитини розвивається процес усвідомлення того, як вона сприймається оточуючими і свого місця у стосунках з іншими людьми.

На четвертому, заключному, етапі пропонуються рольові ігри з елементами театралізованої діяльності, у яких діти навчаються надавати один одному допомогу та підтримку у важких ігрових ситуаціях, що вимагає від них орієнтації на дії партнерів і вміння підлаштовуватись до них.

Заняття даної програми містять: ігри і вправи, спрямовані на розвиток просторового сприйняття та формування диференційованих та узагальнених просторових уявлень; бесіди та обговорювання казок та розповідей з метою розуміння їх прихованого смислу; рольове програвання моделей бажаної

поведінки в різноманітних життєвих ситуаціях; ігри на взаємодію, які сприяють розвитку взаємодопомоги, здатності приймати плани й задуми іншого і радіти його успіху; ігри-драматизації, які представляють собою довільне відтворення певного сюжету, розвивають здатність децентруватися щодо своєї позиції.

У процесі проведення занять за представленою корекційною програмою розвиваються техніки аналізу і зворотного зв'язку. Уміння та навички, що формуються і удосконалюються під час групової психокорекції, допомагають ефективно розвивати позитивні якості особистості дошкільника та збагачувати його стосунки з однолітками.

Програма складається із 30 занять, для дітей старшого дошкільного і молодшого шкільного віку.

Тривалість кожного заняття 25 – 30 хвилин.

Ведучим в іграх та вправах може виступати психолог, вихователь, соціальний педагог.

1. Проблема егоцентризму в науковій психології.

У науковій психології проблема егоцентризму була поставлена Ж. Піаже. Егоцентризм Ж. Піаже описував як розумову позицію, яку займає дитина в процесі пізнання самої себе і навколишнього світу протягом ряду стадій інтелектуального розвитку.

З самої своєї появи в психології термін «егоцентризм» викликав ряд непорозумінь, пов'язаних з тим, що життєве тлумачення поняття «егоцентризм» відрізняється від наукового. Згодом і в науці «егоцентризм» почав трактуватися набагато ширше, ніж пропонував Ж. Піаже. У спеціальній літературі за допомогою поняття «егоцентризм» описується ціла низка різних за своєю природою та динамікою явищ.

У дослідженнях феномену егоцентризму з позицій Ж. Піаже наголошується, що це психологічне явище проявляється як в інтелектуальній, так і в мотиваційно-потребовій сфері особистості. Уявлення про прояви егоцентризму в особистісно-афективній сфері, у свою чергу, також не узгоджені між собою. У низці досліджень вказується на те, що між егоцентризмом у пізнавальній та в особистісно-афективній сфері існують генетичні взаємозв'язки, проте в емпіричних дослідженнях теоретично передбачувані взаємозв'язки не виявляються (D. Elkind, R. Enright et.al. та ін.).

Разом з тим, вивчення взаємозв'язків між феноменами центрації в інтелектуальній та афективній сферах є важливим, оскільки дозволить зробити внесок у формування цілісного уявлення про процеси розвитку особистості та отримати нові факти для вирішення проблеми єдності афекту та інтелекту. Розуміння особливостей егоцентризму та тих механізмів, які призводять до його формування, може стати орієнтиром для психолого-педагогічного впливу з метою запобігання дезадаптивним варіантам розвитку.

На думку багатьох дослідників, важливим і значимим у вихованні дитини, у розвитку її емоційної сфери є своєчасний перехід від загальної егоцентричності до інтелектуальної децентрації, до більш об'єктивної розумової

позиції. Ж. Піаже вважав, що до цього може привести тільки якісний розвиток дитячого розуму, тобто, прогресивний розвиток усвідомлення свого "Я". Для того, щоб подолати егоцентризм, необхідні дві умови: перша – усвідомити своє "Я" у якості суб'єкта й відокремити суб'єкт від об'єкта; друга – координувати свою власну точку зору з іншими, а не розглядати її, як єдино можливу.

Представники психоаналітичного підходу, такі як А. Фрейд, М. Кляйн, Х. Кохут, Е. Еріксон та ін., вважали, що дитячий егоцентризм виступає захисним механізмом цілісності внутрішнього світу дитини. Він є необхідним щаблем розвитку дитини, оскільки дозволяє (центруючись на внутрішніх почуттях і відчуттях) усвідомити себе як цілісну особистість, не відволікаючись на урахування позицій, думок і поглядів інших людей.

Анна Фрейд стверджувала, що егоцентризм необхідний дитині, щоб боротися з інстинктами й це відбувається незалежно від неї; її захист спонукається не власними почуттями із цього приводу. «Я» (у розумінні «его») дитини бачить в інстинктах небезпеку тому, що ті, хто виховують дитину, заборонили їхнє задоволення й вторгнення інстинкту спричиняє обмеження й покарання, або погрозу покарання. Дитяче «Я» боїться інстинктів тому, що воно боїться зовнішнього світу. Його захист від них мотивований страхом перед зовнішнім світом [15].

М. Кляйн бачила причину затримки розвитку децентрації в негативних почуттях, що переживає дитина, й підкреслювала важливість любові, що дозволяє не тільки пом'якшити ці негативні почуття та подолати їх, але й дивитися в майбутнє людства з обережним оптимізмом [16].

Х. Кохут пояснює егоцентризм маленької дитини тим, що вона є, більшою мірою, цілком нарцисично (егоцентрично) орієнтованою. Вона оточує себе й інших людей нарцисичним катексисом (спрямованість психічної енергії (лібідо) на об'єкт і фіксація на ньому) і, таким чином, сприймає їх нарцисично – як об'єкти самості. У цьому випадку очікуваний контроль над іншими людьми – об'єктами самості – більше нагадує контроль над своїм тілом і розумом. Основні нарцисичні конфігурації є довербальними і допонятійними, але при

оптимальних умовах розвитку дитини поступово пом'якшуються, і вся їхня структура інтегрується в дорослу особистість, постачаючи інстинктивну енергією Его. Устремління і цілі сприяють одержанню задоволення від власних дій, а також впливають на важливі аспекти самооцінки особистості й оцінки інших людей [17, 44-45].

Е. Еріксон у своїх роботах з історії дитинства стверджує, що егоцентризм виступає в якості власного Я – образу, власних позицій дитини. З часом в підлітковому і юнацькому віці досягнення Его-ідентичності призводить до його подолання молодими людьми. Затримка на егоцентричній позиції веде до дифузії ідентичності (тобто, до змішування різних видів ідентичності). У цьому випадку підліток ще не здатний скласти першу цільну картину власного «Я» і свого місця у світі та виявляє непевність у розумінні власного «Я» [13]. З іншого боку, відсутність егоцентричної спрямованості підлітка теж призводить до такого порушення ідентичності, як рольова дифузія, як результату постійного розхитування власного Я – образу.

У порівнянні із класичним психоаналізом, в основі якого лежить конфлікт природного й соціального в людині, антагонізм природи й суспільства, Е. Еріксон розуміє характер стосунків особистості й суспільства не як антагоністичний, а як інтегративний і висуває тезу про те, що розвиток триває все життя.

Для нашого дослідження дуже важливим є підкреслення послідовниками фрейдизму значущості зовнішніх умов для розвитку децентрації, зокрема, материнської і родинної депривації. Але ми не поділяємо певний фаталізм фрейдистів з приводу раннього досвіду дитини, якому надається провідне значення в її подальшому розвитку. На нашу думку, акцент на "самореалізацію" не повинен бути головним у вихованні дитини, тому що за певних умов він може сприяти поглибленню егоцентризму. Ми бачимо основне завдання саме в подоланні егоцентризму і єднанні з оточуючими. Шлях самореалізації дитини, на нашу думку, нерозривно пов'язаний з знаходженням свого місця у родині, колективі, суспільстві.

На думку У. Джеймса, Ч. Кулі, Дж. Г. Міда, в концепції «символічного інтеракціонізму» основною умовою децентрації особистості є взаємодія [18, 144]. Особистість формується, не просто вдивляючись в інших людей, а й діючи разом з ними. Механізмом взаємодії виступає встановлення контролю дій особистості тими уявленнями про неї, які складаються в оточенні дитини.

Представники гештальт-підходу (К. Левін, М. Вертхеймер, Ф. Перлз, П. Гудмен) ефект центрації в соціально-психологічному плані розглядають стосовно проблематики міжособистісних стосунків, коли він проявляється в реальному викривленні цілісного бачення партнера по взаємодії і спілкуванню, коли стереотипи міжособистісного сприйняття набувають консервативний і багато в чому деструктивний характер, стаючи серйозною перешкодою на шляху адекватного сприйняття партнера, а отже, і вибудовування продуктивних стратегій і тактики співпраці з ним. Вчені концентрують свою увагу на полюсах континууму «Я - Інші», на відновленні свободи вибору на цьому континуумі в безперервному процесі творчого пристосування. Ф. Перлз неодноразово підкреслював, що індивід може існувати тільки у середовищі, разом з яким він в кожен момент становить єдине цілісне поле [19].

Не всі дослідники розглядали егоцентризм і його захисну функцію з негативної точки зору. В працях Т. Пашукової особливо підкреслюється позитивна роль егоцентризму як захисного механізму особистості. Зокрема егоцентризм забезпечує стабільність его-системи (сукупності елементів свідомості, які організують цілісну і ціннісну поведінку людини в системі міжособистісних стосунків) [5]. Спираючись на дослідження Т. Пашукової можна припустити, що егоцентризм виконує позитивну захисну функцію, допомагає людині адаптуватися до нових умов життя.

Хоча зверненість людини на себе і відповідна напруженість виконують певним чином функції стабілізації структури особистості, в ситуаціях стресу і небезпеки, велика сила або неадекватність егоцентричної стабілізації погіршують зворотній зв'язок і негативно впливають на систему диспозиційного регулювання соціальної поведінки індивіда. Це веде до

порушень у системі відносин із людьми і може саме собою спровокувати руйнування в его-системі.

2. Умови розвитку і чинники децентрації

Розвиток децентрації – це складний багатоаспектний процес, нормальне протікання якого відбувається в умовах, коли дитині надана можливість:

- розвинути просторове мислення, оволодіти предметним світом, зрозуміти своє місце в просторі та часі;
- зрозуміти закономірності і розвинути здатності соціальної взаємодії;
- усвідомити свій особистісний статус; навчитися виражати своє емоційне ставлення до навколишнього, з перенесенням знань, сформованих щодо іншої людини, на себе; в міру розвитку інтелекту й свідомості навчитися емпатійній здатності до засвоєння чужої точки зору й оцінок оточуючих.

Зупинимось на цих природних умовах розвитку децентрації дещо докладніше.

Необхідною умовою для подолання егоцентризму, умовою успішного пізнання і активного перетворення дійсності є вміння орієнтуватись у просторі. Становлення просторової децентрації проходить завдяки діяльності з матеріальними предметами в умовах реального просторово-часового континууму. Вільне оперування просторовими образами є тим фундаментальним вмінням, яке об'єднує різні види навчальної і трудової діяльності, взагалі важко визначити хоча б одну галузь діяльності людини, де вміння орієнтуватися в просторі не відіграло б істотної ролі.

У формуванні просторових уявлень і способів орієнтації в просторі беруть участь різні аналізатори (кінестетичний, дотиковий, зоровий, слуховий, нюховий). У маленьких дітей особлива роль належить кінестетичному, дотиковому і зоровому аналізаторам.

Просторове орієнтування здійснюється на основі безпосереднього сприймання простору і словесного позначення просторових категорій (місця розташування, віддаленості, просторових відносин між предметами). У поняття

«просторова орієнтація» входить оцінка відстаней, розмірів, форми, взаємного розташування предметів та їх положення стосовно того, хто орієнтується.

У більш вузькому значенні вираз «просторова орієнтація» це орієнтування на місцевості. У цьому сенсі під орієнтуванням у просторі мислиться: а) визначення місцезнаходження суб'єкта по відношенню до оточуючих його об'єктів; б) визначення місцезнаходження об'єкта відносно людини, що орієнтується в просторі; в) визначення просторового розташування предметів один до одного, тобто просторових відносин між ними.

Аналізуючи психологічні особливості освоєння простору дітьми, С.Л. Рубінштейн писав: «Процес оволодіння простором відбувається у дитини в тісній єдності дії і пізнання. Дитина пізнає простір у міру того, як вона його опановує» [7]. Важливе значення С.Л. Рубінштейн надавав емоційній забарвленості в сприйнятті дитиною простору. У цікавих для дитини предметах вона здатна виділити безліч деталей, правда, не завжди істотних. Разом з тим, початково сприйняття простору дітьми характеризується схематичністю і рядоположеністю, тобто егоцентричністю, слабкістю аналізу та синтезу.

Орієнтування дитини в просторі дозволяє їй освоїти вміння переносити свою, спочатку фіксовану точку відліку в будь-яку іншу точку простору і переводити, «трансформувати» всі просторові відносини з однієї системи відліку до іншої.

Стрижнем загального розвитку розуміння простору є перехід від фіксованої на собі системи відліку (координат) до системи з вільно переміщуваною точкою відліку» [7]. Орієнтування в просторі передбачає вміння користуватися певною системою відліку. У період раннього дитинства людина орієнтується в просторі на основі так званої «чуттєвої» системи відліку, тобто по сторонам власного тіла. Диференціація ж основних просторових напрямів обумовлена в свою чергу рівнем орієнтації на «собі», ступенем освоєння дитиною «схеми власного тіла», яка по суті і є чуттєвою системою відліку [3]. Пізніше на неї накладається інша система відліку – словесна.

У дошкільному віці дитина освоює словесну систему відліку по основним просторовим напрямках: вперед-назад, вгору-вниз, праворуч-ліворуч. У період шкільного навчання діти опановують нову систему відліку – сторони горизонту (північ, південь, захід, схід). Причому освоєння кожної наступної системи відліку базується на міцному знанні попередньої.

Активний розвиток сприймання в ранньому віці, оволодіння діями з реальними предметами дозволяють дитині достатньо точно визначати форму, колір, величину предметів, їх положення в просторі в тих випадках, коли це необхідно для виконання певної доступної їй дії.

Істотну роль у пізнанні простору відіграє фактор формування імпліцитного (невираженого, який мається на увазі) уявлення про простір, свого роду несвідома впевненість в існуванні і стабільності навколишнього предметного світу і суб'єктивне «вписування» себе в цей світ. Це явище точно охарактеризував М.О. Бернштейн: «Коли ми ходимо, піднімаємося сходами, обертаємося навколо себе, ми не тільки знаємо, а й відчуваємо з усією наочністю і безпосередністю, що переміщаємося *ми*, в той час як простір з предметами, що його наповнюють залишається нерухомим, хоча і всі рецептори говорять нам протилежне. Якщо можна так висловитися, кожен суб'єкт ще з раннього дитинства долає для себе егоцентричну, птоломеевську систему світосприйняття, замінюючи її коперниканською» [1]. Але його ствердження, що абсолютно точно передає ситуацію у реальному світі, виявляється хибним у комп'ютерному віртуальному світі, у якому все відбувається навпаки – світ обертається навколо людини, яка залишається нерухомою, створюючи ілюзію руху.

Як вже говорилося вище, діти до певного віку не вміють розрізнити суб'єктивний і зовнішній світ. Дитина починає з того, що ототожнює свої уявлення з речами об'єктивного світу, і лише поступово вчиться їх розрізнити. Цю закономірність, згідно Ж. Піаже, можна застосовувати як до змісту понять так і до найпростіших сприйнятів.

Наочно простежити етапи розвитку сприймання дають можливість дитячі малюнки. Такі дослідники як Ж. Піаже, Р. Арнхейм, П. Гюлламе і інші у питанні про особливості дитячого сприймання, які виявляються в малюнку, дотримуються думки, що на певних етапах онтогенезу в основі малюнка лежать уявлення. Цих авторів об'єднує розуміння дитячого сприймання як активного процесу, який не фотографує дійсність, а виділяє в ній певні структури і форми. Ж. Піаже звертає особливу увагу на послідовне сполучення частин у дитячих малюнках. Це пояснюється синкретичністю, нерозчленовуваністю зорових образів, яка, у свою чергу, має джерелом характерні особливості властивих дитині дій сприймання, її егоцентризм [20].

Отже, перші кроки на шляху від егоцентризму до децентрації дитина робить освоюючи простір, пізнаючи реальні предмети, маніпулюючи ними, опановуючи власне тіло і використовуючи його як систему координат. Вона проходить шлях від уявного до реального бачення, усвідомлюючи наявність стабільного навколишнього предметного світу і «вписуючи» себе в цей світ.

Наступним кроком після того, як дитина засвоїла, що матеріальний світ існує поза нею, від неї не залежить і їй не підпорядковується, стає диференціація від людського світу – соціуму. Вчені наголошують на тому, що зникнення феноменів егоцентризму у дитини відбувається за наявності двох умов: при орієнтуванні дитини на ставлення до інших осіб і при урахуванні власного місця в ситуації (М. Дональдсон, Ж. Піаже, Д.Б. Ельконін та ін.).

Важливою умовою розвитку децентрації є реальна взаємодія з реально існуючими, незалежними від дитини іншими представниками соціуму. Коли ж в оточенні дитини штучно створюється атмосфера повної центрації на дитині, то розвиток децентрації значно сповільнюється.

За даними Е.Г. Ейдемільера і В.В. Юстицькіса егоцентризм може залежати від тактики сімейного виховання, особливостей сімейних взаєностосунків, пов'язаних з повнотою родини, її благополуччям або неблагополуччям [11].

Враховуючи прийняту у віковій психології класифікацію тактик сімейного виховання (диктат, опіка, невтручання і співробітництво) і не зупиняючись докладно на кожній, відзначимо, що багато вчених (Е.Г.Ейдеміллер, В.В.Юстіцкіс, А.В.Петровський та ін.) вважають тактику співпраці найбільш прийнятною для подолання егоцентризму.

Н.Ю. Плотнікова виявила зв'язок між рівнем розвитку децентрації в дитини і тим, наскільки мати здатна прийняти відмінність точки зору дитини від власної. Так, якщо в родині є порушення міжособистісної комунікації (у першу чергу материнська депривація), то в дитини виявляється досить низький рівень розвитку децентрації, незважаючи навіть на високі показники інтелектуального розвитку. Чим більш довірливі і відкриті стосунки панують у родині, тим у дитини є більше можливостей для психологічного відділення від матері, а тим самим і для розвитку здатності до орієнтації на іншого, уміння ставати на точку зору іншої людини [6].

На рівень егоцентризму дітей істотний вплив справляє й стиль виховання в закладі освіти [2]. Педагогі з демократичним стилем керівництва, на відміну від педагогів практикуючих авторитарний стиль, орієнтовані на дітей, на діалог з ними, що впливає на рівень дитячого егоцентризму. При демократичних стосунках з педагогом, его-система дітей зазнає менше навантаження і прояв егоцентризму зменшується [5].

Отже, найбільш сприятливим середовищем для визрівання децентрованої позиції, є середовище, де его-система дитини звільнена від тиску і навантажень. Д.Б. Ельконін таким середовищем вважає сюжетно - рольову гру, основним змістом якої є норми людських стосунків. Гра виступає не тільки як реальна практика зміни позиції при прийнятті на себе ролі, але і як практика стосунків з партнером по грі з погляду тієї ролі, яку виконує партнер; не тільки як реальна практика дій із предметами відповідно до наданих їм значень, але і як практика координації точок зору на значення цих предметів без безпосереднього маніпулювання ними [12].

Рольова гра стає для дитини способом освоєння моральних норм. Лише

у рольовій грі дитина отримує навички соціальної взаємодії, в цій взаємодії, в переходах «Я – я-в-ролі» і узгодженні «моя роль – роль партнера» відбувається пізнавальна і емоційна децентрація. Рольова гра, в якій здійснюється систематичне “розхитування” уявлень людини про абсолютність свого становища у світі речей і людей, і є механізмом децентрації особистості.

Саме гра, виступає кооперативною діяльністю дітей і є засобом розвитку процесу децентрації. Але індивідуальна гра, в якій у дитини немає необхідності ні в зміні позицій, ні в координації своєї точки зору з точками зору інших учасників (наприклад, коли партнером у цій грі виступає комп’ютер), може навпаки стимулювати егоцентричність дитини.

В житті ставлення до іншої людини виявляється насамперед у діях, спрямованих на неї, у тому числі у спілкуванні. Психологи Г.М. Андреева, К.О. Абульханова-Славська, М.І. Лисіна, Т.О. Рєпіна, Я.Л. Коломинський та ін. розглядають стосунки як внутрішню психологічну основу спілкування і взаємодії людей. Спілкування виступає як особлива комунікативна діяльність, спрямована на формування взаємостосунків. Тому від рівня розвитку децентрації багато в чому залежить успішність міжособистісних стосунків. Адже саме децентрація пов’язана з виконанням функцій координації й урахування точок зору учасників міжособистісної взаємодії.

Розвиток навичок урахування точок зору інших людей здійснюється під час взаємодії дітей з іншими дітьми та дорослими. Ці навички формуються на основі операції оборотності, а децентрація стає механізмом переключення уваги дитини зі своєї точки зору або перспективи на інші можливі. Децентрована, позиційна дія розвивається лише в умовах спеціального формування позиції, які організуються дорослим не як технічна вправа, а як послідовне вибудовування стосунків, необхідних для того, щоб з’явився внутрішній оцінювач ситуації.

У психологічній літературі представлено два види взаємодії: кооперація і конкуренція. Кооперація або кооперативна взаємодія, означає координацію

одиночних сил учасників. Засобом координації виступають стосунки, які реалізовані, насамперед, у кооперації (за О.М. Леонтєвим).

Інший тип взаємодії – конкуренція, найбільше яскраво представлений у формі комунікативного конфлікту. Важливу роль комунікативним конфліктам відводив Дж. Смедслунд. Він підтвердив гіпотезу Ж. Піаже, про те, що саме завдяки конфліктам діти починають розуміти відносність своїх позицій і співвідносити їх з точками зору інших людей [21]. У такому випадку конфлікт сприяє формуванню всебічного розуміння проблеми, а також мотивації партнера, що займає іншу точку зору. Сам факт іншої аргументації, визнання її законності сприяє розвитку елементів кооперативної взаємодії усередині конфлікту, і як наслідок - децентрації.

Одним із важливих показників розвитку децентрації дитини є розуміння нею умовностей мови: переносного змісту метафор, прислів'їв, байок, а також «підтексту» творів. Розуміння умовності є своєрідним інтегрованим показником загального інтелектуального розвитку дитини, що відображає вміння міркувати, аналізувати, співставляти, а також виявляє афективно-емоційні особливості дитини [8].

Швидкість протікання децентрації дитини безпосередньо пов'язана з розвитком її уяви. Завдяки уяві у людини формується важлива для спілкування здатність уявляти себе на місці іншого. При цьому децентрацію можна розглядати як базовий механізм рефлексії, ідентифікації та емпатії [5]. Децентрація, рефлексія та емпатія виконують функції узгодження взаємостосунків суб'єктів діяльності і спілкування.

Рефлексія виступає у формі усвідомлення діючим суб'єктом того, як він у дійсності сприймається й оцінюється іншими індивідами. Рефлексія — це не просто знання або розуміння суб'єктом самого себе, але й з'ясування того, як інші знають і розуміють «рефлексуючого», його особистісні особливості, емоційні реакції й когнітивні (пов'язані з пізнанням) уявлення (за М. Ярошевським).

Виділяють три сфери розвитку рефлексії в старшому дошкільному і молодшому шкільному віці [4]:

1. мислення, діяльність (усвідомлення підстав власних дій);
2. комунікація, кооперація (забезпечення диференціації й координації дій і точок зору);
3. самосвідомість (усвідомлення і побудова меж «Я», ставлення до себе як до іншого, ставлення до себе через іншого, здатність до самозміни).

Усвідомлення про себе, ставлення до себе як до іншого, диференціація і координація своїх дій, різних точок зору – по суті все це забезпечується розвитком у дитини децентрації.

Емпатія відкриває рефлексивні здатності дитини проникати своїми почуттями й розумом у стан іншої людини, передбачити можливу її поведінку, виявляти моральну й реальну підтримку, що сприяє децентрації особистості дитини.

Процес розвитку децентрації багато в чому залежить і від спрямованості особистості.

Децентрована спрямованість характеризується скерованістю людини на пізнання навколишнього світу. Вихідним моментом для розвитку даної скерованості особистості є синтез різних поглядів на ситуацію, включаючи і власний погляд людини (М. Феффер) [14]. Під егоцентричною спрямованістю особистості розуміється спрямованість людини на саму себе, свій внутрішній світ [10].

Отже, ефективна міжособистісна взаємодія, заснована на розумінні партнерами один одного, перебуває в прямої залежності від децентрації і сама є ефективним засобом її розвитку.

Тому ми вважаємо, що розвиток децентрації найбільш залежить від зовнішнього середовища, зміна якого не може не призводити до зміни механізмів децентрації, описаних Ж.Піаже, Дж.Смедслундом, М.Феффер.

Отже, підсумовуючи розглянуті вище наукові теорії, що пояснюють класичний перебіг розвитку децентрації у дитини, ми можемо зробити наступні висновки:

- у дитини з народження є такий психічний феномен, як егоцентризм, що виражається, за Ж.Піаже, у певній сукупності докритичних і дооб'єктивних позицій у пізнанні речей, інших людей і себе самих;

- егоцентризм є необхідним шаблоном розвитку дитини, який виступає певною формою захисту мотивованою страхом перед зовнішнім світом;

- чим сильніше депривація базових потреб дитини, тим активніше вона задіює захисні механізми;

- егоцентризм у певної частини дітей повністю не долається в процесі їх розвитку й соціалізації, а тому зустрічається і у дорослих;

- вміння орієнтуватися в просторі – необхідна умова для подолання егоцентризму;

- дитина освоює простір, маніпулюючи з реальними предметами, опановує власне тіло і використовує його як систему координат, проходить шлях від уявного до реального бачення, усвідомлюючи наявність стабільного навколишнього предметного світу і «вписуючи» себе в цей світ;

- тактика сімейного виховання, стиль педагогічного керівництва, міжособистісні стосунки дітей суттєво відбиваються на характері розвитку особистості і обумовлюють її егоцентровану або децентровану спрямованість;

- децентрація найбільше активно розвивається у дитячій сюжетно-рольовій грі;

- розвиток фантазії дитини, розуміння нею умовностей мови є показником розвитку децентрації;

- децентрація є базовим механізмом рефлексії, ідентифікації та емпатії;

- децентрація виступає інтегративною властивістю, від рівня розвитку якої залежить успішність взаємодії людей в процесі міжособистісного спілкування і яка є антиподом егоцентричності – фіксованості людини на своїй позиції, думці, уявленні, соціальній ролі тощо.

3. Посилення егоцентризму дитини під час адаптації та воєнних конфліктів

Війна, звісно, впливає на психіку дитини. Насамперед це відбивається у тривожності. Наших дітей ніхто не готував до війни, не вчив як сприймати нинішні події. Діти постійно перебувають у напрузі через нерозуміння, на що чекати завтра. Це проявляється через нервові зриви, істерики, непослух, бійки з іншими дітьми.

Під час війни змінюється також звичне протікання процесу соціалізації. Адже в нашій країні зараз багато дітей, які вимушені були покинути свої домівки. Часто трапляється, що на нових місцях проживання діти-переселенці частково обмежені у спілкуванні із іншими дітьми. А таке спілкування вкрай необхідне дітям всякого віку: вони хочуть щоб їх почули, хочуть відчувати свою значущість, хочуть мати можливість самовираження. І не всі усвідомлюють необхідність такого раптового переселення, дехто не розуміє чому має залишити своїх друзів, змінити своє звичне життя. На цьому фоні з'явилися тривога, страх, постійне очікування на щось погане; нерозуміння того, що відбувається; смуток і незнання, як поводитися. Багато дітей зараз борються з депресією, не хочуть розмовляти, стали замикатися в собі, проявляють агресивність, якої раніше не було.

Щодо того, який вік найбільш уразливий до подій війни, можемо зазначити, що на дітях будь-якого віку війна залишить свій слід. Діти до року боятимуться гучних звуків, у дітей до 5-ти років – можуть бути проблеми з сечовипусканням уночі, у 8-9 років – страх смерті та нічні кошмари. У підлітків посилюється страх смерті і страх за своїх близьких. Багато дітей мають ці симптоми, але у когось вони виразніше, а у когось – ледь помітні.

Війна також порушує уявлення дітей про себе, про структуру особистості і те, з чого вона формується. Насильство може змінити уявлення дитини про мораль, підмінивши природне бажання бути захищеним та улюбленим пошуками стратегій для виживання, які включатимуть брехню, злодійство, торгівлю своїм тілом.

Умови тривалої травматизації призводять до того, що особистість надто жорстко вибудовує свої межі, надто пильно намагається захищати їх, не дуже враховуючи прагнення інших, не беручи до уваги вимоги оточення. У результаті: освоєні комунікативні території із зонами близьких людей і далеких, своїх і чужих – руйнуються, викривлюються, розпадаються. Реакції та плановані дії людини стають егоцентричними.

Під час адаптації та воєнних конфліктів дитина може демонструвати посилення егоцентризму у своєму мисленні та поведінці. На цей процес впливають такі чинники, як:

- Стрес та нестабільність: ситуації адаптації та воєнні конфлікти часто призводять до збільшення рівня стресу в середовищі дитини. Під впливом стресу, дитина може більше зосереджуватися на власних потребах та емоціях, забуваючи про інтереси інших.
- Зміна оточення: переміщення до нового місця проживання або втрата звичного середовища може створити почуття нестабільності та збільшити сфокусованість дитини на собі.
- Постійний страх: воєнний конфлікт може викликати постійний страх і тривогу у дитини, що впливає на її здатність думати про інших людей.
- Втрата контролю: дитина може відчувати втрату контролю над ситуацією, і це може призводити до посилення егоцентризму як способу зберегти внутрішній баланс.
- Соціальна ізоляція: у воєнний час дитина може стикатися зі зниженням соціальних зв'язків та ізоляцією, що може підсилити фокус на власних проблемах та потребах.

Щоб допомогти дитині подолати посилення егоцентризму під час адаптації та воєнних подій, важливо створити для неї підтримуюче, безпечне та емоційно збагачене середовище. Це може включати:

- надання дитині можливості висловлювати свої думки та почуття,
- розмови про її емоції,

- залучення до групової діяльності,
- надання можливостей для взаємодії з однолітками.

Також важливо надавати дитині інформацію про те, що відбувається, розуміння важливості співчуття та допомоги іншим людям, а також забезпечення відчуття безпеки та захисту.

4. Прогнозовані результати корекційно-розвивальної програми «Подолання надмірного егоцентризму дітей, пов'язаного з подіями війни»

Феномен децентрації слід розглядати як когнітивну здатність розуміти та враховувати іншу, відмінну від своєї, точку зору. Аналіз онтогенетичного розвитку здатності до децентрації у контексту концепції системної побудови свідомості показав, що егоцентризм дошкільника немає тотального характеру, що визначає всі сфери його розумової діяльності. Можливість подолання егоцентричної позиції не виникає на певному етапі дитячого розвитку, а має власну історію становлення. Вперше вона з'являється вже у молодшому дошкільному віці і розширюється з розвитком дитячої самосвідомості, змін міжфункціональних зв'язків пізнавальних процесів, збагачення досвіду соціальної взаємодії дитини.

Розвиток здатності до децентрації як будь-якої когнітивної функції людини починається з соціальної взаємодії дитини з дорослим у звичайних життєвих ситуаціях і йде шляхом диференціації психічних процесів і подальшої їх інтеграції на новому, вищому рівні. Становлення соціальної децентрації створює основу розвитку здібності до подолання пізнавального егоцентризму.

В результаті реалізації *корекційної програми щодо подолання надмірного егоцентризму дітей* ми прогнозуємо наступні результати:

1. розвиток просторових уявлень у дітей: вільне оперування просторовими образами;
2. розвиток орієнтації у просторі, здатність до візуального моделювання;

3. формування передумов для переходу від вирішення завдань у візуально дієвому плані до наочно-образного мислення;
4. формування розуміння внутрішньої логіки розвертання дій у сюжеті, у якому передбачається динамічна зміна об'єктів;
5. формування дитячого розуміння явищ, пов'язаних причинно-наслідковими зв'язками;
6. формування навичок для ідентифікації зв'язків між персонажами та об'єктами, міркувати, робити висновки та обґрунтовувати судження для аналізу сюжетів із прихованим змістом;
7. формування узагальнених уявлень про властивості та якості об'єктів;
8. формування методів оволодіння процесами заміщення;
9. усвідомлення дитиною того, як вона сприймається оточуючими і свого місця в стосунках з іншими людьми;
10. формування вміння надавати іншим дітям допомогу та підтримку у важких ігрових ситуаціях;
11. розвиток здатності орієнтуватися на дії партнерів та співвідносити з ними свої дії.

5. Тематичний план занять корекційно-розвивальної програми «Подолання надмірного егоцентризму дітей, пов'язаного з подіями війни»

Місяць	Етапи Мета заняття	Завдання етапів Зміст заняття	Час заняття
вересень	I етап	Завдання: вдосконалювання почуттєвого досвіду просторового розрізнення дітей і на цій основі створення бази для відображення простору в розумово-логічній формі.	

	Заняття 1. Мета: Навчити дітей орієнтуванню «на собі»; освоєння ними «схеми власного тіла».	• Гра "Праве око" • Вправа «Я робот!» • Вправа на вживання прийменників: за, через, біля, від, перед, в, з.	30 хв
	Заняття 2. Мета: Вдосконалити вміння дітей орієнтуватися у просторі, навчити працювати зі схемами.	• Гра "Мавпочки" • Гра «Знайди іграшку» • Гра «На параді» • Гра «Праворуч і ліворуч»	30 хв
	Заняття 3. Мета: Навчити дітей орієнтуватися у двомірному просторі, використовуючи поняття "ліво", "право", "верх", "низ", "між", "над", "під", "за" і т.ін; розвивати уявлення про взаємозв'язок між змінами позиції спостерігача і точки відліку в розташуванні предметів.	• Вправа «Орієнтування на аркуші паперу» • Вправа "Ліворуч, праворуч, нижче, вище - намалюєш, як почувеш" • Гра «Карусель»	30 хв
	Заняття 4. Мета: активізувати мислення дітей, розвивати їх уявлення про просторове розташування предметів відносно один одного, розвивати їх здатність визначати й називати праву й ліву сторону відносно себе й іншого, розвивати вміння дітей описувати об'єкт з двох протилежних точок зору одночасно.	• Гра «Продовжуй» • Гра «М'яч у колі» • Гра «Хитрі загадки» • Гра «Хатинка на курячих ніжках»	30 хв
ЖОВТЕНЬ	Заняття 5. Мета: розвивати в дітей уявлення про те, що той самий предмет виглядає по-різному залежно від позиції спостерігача.	• Вправа «Парад фігур» • Вправа «Лівий рукав» • Вправа «Знайди свою пару» • Гра «Кольоровий кубик»	30 хв
	Заняття 6. Мета: Удосконалити сформованість уявлень дитини про просторові співвідношення частин об'єкта, можливості конструювання аналогічних зразку об'єктів, сформованість системи аналізу частин складних об'єктів,	• «Кубики Кооса» • Гра «Хитрий художник»	30 хв

	характер сприйняття цілісності об'єкта, можливість вербалізації просторових співвідношень.		
	Заняття 7. Мета: розвивати в дітей координацію рухів, уміння точно копіювати в дзеркальному відображенні рухи партнера; навчити дітей працювати на листі паперу по інструкції дорослого.	• Гра «Дзеркало» • Графічні диктанти • Гра «Розвідники»	30 хв
	II етап	Завдання: розвиток в дітей уміння виявляти прихований смисл оповідання і розв'язувати проблемні ситуації персонажів.	
	Заняття 8. Мета: розвивати логічне мислення, здатність децентруватися щодо своєї позиції, сприймаючи інформацію на слух.	• Оповідання «Цукор» • Вправа «Мозаїка»	30 хв
листопад	Заняття 9. Мета: розвивати послідовність мислення, вміння знаходити прихований смисл в оповіданні.	• Оповідання «Сашко» • Оповідання «Гіркі ліки»	30 хв
	Заняття 10. Мета: навчити дітей з повагою й розумінням ставитися до потреб і смаків іншого.	• Оповідання «Суперечка звірів» • Оповідання «Бублик»	30 хв
	Заняття 11. Мета: дати дітям уявлення про відносність різних величин.	• Оповідання «Осел і мураха» • Оповідання «Велике й мале»	30 хв
	Заняття 12. Мета: удосконалити уявлення дітей про відносність величин, навчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.	• Норвезька казка «Курча» • Оповідання «Останній вагон»	30 хв
грудень	III етап	Завдання: залучення уваги дитини до іншої дитини і її різних проявів: зовнішності, настроям, рухам, діям та вчинкам.	
	Заняття 13. Мета: усвідомлення дітьми різних емоційних станів, збагачення словника емоцій, оволодіння «азбукою почуттів».	• Гра «Життя в лісі» • Гра «Хвилі» • Гра «Пташенята»	30 хв
	Заняття 14. Мета: формування здатності бачити однолітка, звертати на нього увагу й	• Гра «Луна»	30 хв

	уподібнюватися йому.	Гра «Передай рух» Гра «Передай настрої»	
	Заняття 15. Мета: розвивати уважність до однолітків, уміння діяти з урахуванням потреб, інтересів і поведінки інших дітей.	Гра «Ліпимо скульптури» Гра «Тінь» Гра «Розмова крізь скло»	30 хв
	Заняття 16. Мета: навчити дітей орієнтації на іншого, згуртованості дій, формувати почуття спільності.	Гра «Сліпий і поводитир» Гра «На стежці» Гра «Місток»	30 хв
січень	Заняття 17. Мета: надати досвід спільного переживання певних емоційних станів (як позитивних, так і негативних), який поєднує дітей, породжуючи почуття близькості, спільності й бажання підтримати один одного.	Гра «Шторм» Гра «Танці для зайців» Гра «Заблудлі діти»	30 хв
	Заняття 18. Мета: навчити виражати співпереживання іншому, надати дітям можливість допомогти й підтримати однолітка.	Гра «Старенька бабуся» Гра «Живі ляльки» Гра «Капелюх чарівника»	30 хв
	Заняття 19. Мета: навчити дітей бачити й підкреслювати позитивні якості і принади інших дітей.	Гра «Спляча красуня» Гра «Побажання» Гра «Компліменти» Гра «Чарівні окуляри»	30 хв
	Заняття 20. Мета: розвивати прагнення до взаємодопомоги, сприяти здатності приймати плани й задуми іншого і радіти його успіху.	Вправа «Закінчи малюнки» Гра «Чобітки» Гра «Майстер і підмайстер»	30 хв
лютий	IV етап	Завдання: навчити дітей довільному відтворенню певного сюжету відповідно до заданого зразка - сценарію гри.	

	Заняття 21. Мета: розвивати фантазію дітей; навчити їх аналізувати та порівнювати; навчити помічати особливості в поведженні тварин.	• Гра «Тварини в казках»	30 хв
	Заняття 22 - 24. Мета: розвивати здатність дитини співчувати чужому горю, радіти чужому успіху, навчити перебуванню у ролі.	• Перетворення у казкових героїв	3x30 хв
березень	Заняття 25. Мета: навчити дітей спільно творити, прислуховуватися до іншого, враховувати його думку.	• Вигадуємо казку.	30 хв
	Заняття 26 - 29. Мета: допомогти дитині вибрати правильні інтонації, наголоси., порепетувати ролі.	• Підготовка до драматизації казки.	4x30 хв
	Заняття 30	Спектакль Казка про добро	2x30 хв

6. Опис занять

Етап

Завдання першого етапу корекційної програми - вдосконалювання почуттєвого досвіду просторового розрізнення дітей і на цій основі створення бази для відображення простору в розумово-логічній формі.

Заняття 1.

Мета: Навчити дітей орієнтуванню «на собі»; освоєння ними «схеми власного тіла».

Гра "Праве око"

Просимо дітей показати праву ручку, ніжку, праве плече, праве коліно, правий лікоть і т.д. Потім чергуємо прохання показати що-небудь "праве" і що-небудь "ліве". Після того, як діти виконали завдання без помилок, переходимо до прохань що-небудь зробити правою або лівою рукою (стиснути кулачок, підняти руку вгору), підморгнути правим (лівим) оком, знизати правим (лівим) плечем, зігнути праве (ліве) коліно і т.д. Далі пропонуємо правою рукою торкнутися лівого плеча, лівого вуха, лівої ноги, а лівою рукою, навпаки, доторкнутися до правого вуха, правої ноги і т.д. Зі збільшенням темпу словесних інструкцій підвищується складність гри.

На перших заняттях доречно дітям пов'язувати на праві руки різнобарвні стрічечки. Цей момент дуже подобається дітям і вносить певне пожвавлення в заняття.

На основі знання свого тіла, тобто орієнтуючись «на собі», діти вчаться орієнтуванню «від себе»: умінно правильно показувати, називати напрямки, рухатися вперед — назад, нагору — униз, праворуч — ліворуч. Поступово діти вже можуть встановлювати положення того або іншого предмета стосовно себе (поперед мене — стіл, за — шафа, праворуч — двері, а ліворуч — вікно, вгорі — стеля, а внизу — підлога).

Вправа «Я робот!»

Просимо дітей представити, що вони розумні роботи, які вміють точно виконувати команди свого конструктора. Потім подаємо команди: "Робот,

зроби два кроки вперед, повернись ліворуч.

Руки за спину, один крок назад.

Повернись ліворуч, три кроки вперед.

Руки вперед".

Молодець! А тепер ти, робот, потрапив у дуже темну печеру, у якій нічого не видно. Закрий очі і продовжуй працювати із заплющеними очима.

"Поворот праворуч, руки вниз.

2 кроки назад, 2 повороти праворуч, 3 кроки вперед.

От ти й опинився в потрібному місці. Відкрий очі".

Потім пропонуємо кожній дитині стати ведучим, щоб діти навчалися самі віддавати просторові команди й оцінювати правильність їх виконання.

Вправа на вживання прийменників: за, через, біля, від, перед, в, з.

Вступ: Колись спритний, розумний, хитрий Кіт у чоботях був маленьким пустотливим кошеним, яке любило гратися у хованки.

Показуємо дітям картки, на яких намальовано, куди ховається кошеня, і допомагаємо дітям питаннями типу:

– Куди сховалося кошеня?

– Звідки воно вискочило?

Крім прийменників, для позначення просторових відносин використовують прислівники. Одні з них показують напрямок руху й відповідають на запитання «куди?» (сюди, туди, ліворуч, уліво, праворуч, вправо, вперед, назад, наверх, нагору, вниз, усередину, назовні і т.ін.), інші ж вказують напрямок руху, але зворотного характеру й відповідають на запитання «звідки?» (звідси, звідти, зліва, справа, попереду, ззаду, зверху, знизу, зсередини, ззовні, здалеку, звідусіль і т.ін.).

Заняття 2.

Мета: Вдосконалити вміння дітей орієнтуватися у просторі, навчити працювати зі схемами.

Гра "Мавпочки"

У грі «Мавпочки» з'являється ведучий, він встає напроти дітей.

Ведучий показує рух, супроводжуючи його словесною вказівкою. Наприклад, витягає вперед руку і говорить: "Права". "Мавпочки" повинні повторити рух тою рукою, яку назвав ведучий.

В ускладненому варіанті гри, ведучий показує рух невірною рукою (ногою, плечем), а гравці повинні не збиватися, виконуючи словесну інструкцію.

Гра «Знайди іграшку»

«Вночі, коли в групі нікого не було», – кажемо дітям, - «до нас прилітав Карлсон і приніс у подарунок іграшки. Карлсон любить жартувати, тому він сховав іграшки, а в листі написав як їх можна знайти». Відкриваємо конверт і читаємо:" Треба встати перед столом вихователя і пройти 3 кроки і т.ін. ".

Діти виконуючи завдання, знаходять іграшку.

Потім, коли всі діти добре орієнтуються - ускладнюємо завдання - тобто в листі був не опис місцезнаходження іграшки, а тільки схема. За схемою діти визначають, де знаходиться захована іграшка.

Гра «На параді»

Для цієї гри використовують численні м'які іграшки. Шикують їх відповідно до вказівок ведучого - генерала. Роль генерала спочатку виконує дорослий. На килим в ігровій кімнаті кладуть картонний кружечок - початкову точку відліку.

Генерал командує: «Зайчик, встань переді мною! Цуценя, встань праворуч від зайчика. Білочка, встань перед цуценям! Котик, займи місце за зайчиком». І так далі. Після того як всі іграшки вишикуються перед генералом, дають салют - плескають й тупотять стільки разів, скільки учасників параду вишикувалися на килимі.

Згодом ускладнюємо цю гру, змінюючи положення персонажів стосовно дитини. Дитина спочатку дивиться на іграшки з боку генерала і вони виявляються обличчям до неї, потім дивиться на них з іншого боку - зі спини.

Гра «Праворуч і ліворуч»

Підбираємо картинки, на яких зображено декілька дітей або звірят. Просимо дитину відповістити на запитання: «Хто сидить праворуч від ведмедика? Назви всіх, хто сидить зліва від зайчика» і т.ін. Ту ж вправу виконуємо за допомогою іграшок або будь-яких предметів, розташували їх на столі.

Заняття 3.

Мета: Навчити дітей орієнтуватися у двомірному просторі, використовуючи поняття "ліво", "право", "верх", "низ", "між", "над", "під", "за" і т.ін; розвивати уявлення про взаємозв'язок між змінами позиції спостерігача і точки відліку в розташуванні предметів.

Вправа «Орієнтування на аркуші паперу»

Обладнання: аркуш паперу, кольорові олівці, кольорові геометричні фігури.

Інструкція:

Намалюй у верхній частині аркуша кружок, у нижній квадрат.

Поклади синій трикутник, зверху поклади жовтий прямокутник, а знизу від синього – червоний.

Вправа "Ліворуч, праворуч, нижче, вище - намалюєш, як почувеш"

Обладнання: аркуш паперу, у середині якого намальоване коло, кольорові олівці.

Інструкція:

Перед тобою намальоване коло.

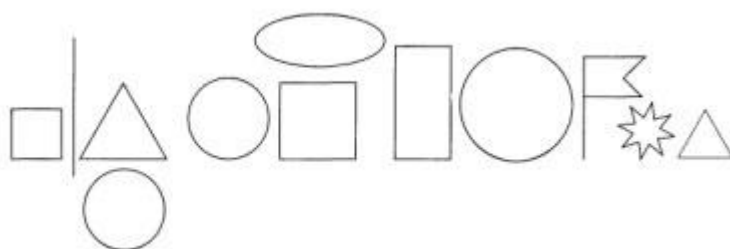
1. Ліворуч від нього намалюй трикутник, а праворуч від кола квадрат.
2. Праворуч від квадрата на деякій відстані намалюй коло, але так, щоб воно було більше вже намальованого.
3. Між більшим колом і квадратом намалюй прямокутник.
4. Ліворуч від трикутника намалюй маленький квадрат. Він повинен бути меншим за трикутник.

5. Вище великого квадрата намалюй овал. Під трикутником намалюй коло. Між маленьким квадратом і трикутником намалюй лінію. Праворуч від великого кола намалюй прапорець.

6. Праворуч від прапорця, на деякій відстані від нього намалюй трикутник, який менший за наявного.

7. Ліворуч від маленького трикутника, але праворуч від прапорця намалюй сніжинку.

От приблизно який малюнок повинен вийти.

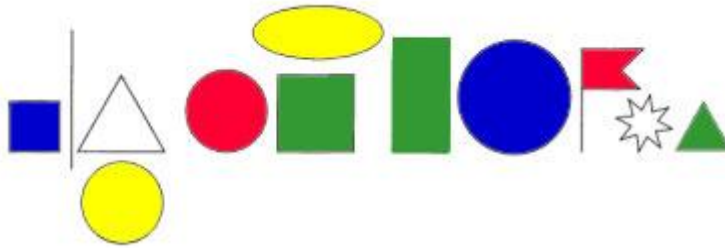

Після цього просимо дитину приготувати кольорові олівці.

Наступні інструкції такі:

1. Зафарбуй фігуру, яка перебуває між прямокутником і прапорцем синім кольором.
2. Зафарбуй фігуру, яка перебуває між більшим трикутником і квадратом червоним кольором.
3. Зафарбуй останню фігуру в ряді зеленим кольором.
4. Фігуру, що стоїть ліворуч від сніжинки, але праворуч від синього кола, зафарбуй червоним кольором.
5. Фігуру під більшим трикутником зафарбуй жовтим кольором.
6. Фігуру, що перебуває ліворуч від великого кола, але праворуч від квадрата, зафарбуй зеленим кольором.
7. Фігуру над жовтим колом залиш незафарбованою.
8. Фігуру на початку всього ряду, ліворуч від лінії, зафарбуй синім кольором.
9. Фігуру під овалом зафарбуй зеленим кольором.
10. Фігуру між двома колами, ліворуч від прямокутника, над квадратом, зафарбуй жовтим кольором.

11. Фігуру між прапорцем і маленьким трикутником залиш незафарбованою. От що повинно вийти результаті.

Гра «Карусель»

Організація гри: граючі стоять у колі. Ведучий - у центрі кола.

Хід гри: ведучий називає чотирьох з стоячих у колі дітей із зазначенням їх положення відносно себе: «Прямо переді мною... За мною... Праворуч від мене... Ліворуч від мене...». Потім усі діти рухаються вправо або вліво по колу, разом з ведучим, який вимовляє наступний текст: «Заводжу я карусель, ви поїдете на ній. Закрутилась карусель все швидше, швидше, швидше. Карусель зупинилась, що ж тут перемінилось?» У цей момент діти в колі зупиняються, а ведучий називає дітей, що опинилися перед ним у тих же просторових напрямках, що й на початку гри. Потім вибирається новий ведучий і гра відновлюється.

Заняття 4.

Мета: активізувати мислення дітей, розвивати їх уявлення про просторове розташування предметів відносно один одного, розвивати їх здатність визначати й називати праву й ліву сторону відносно себе й іншого, розвивати уміння дітей описувати об'єкт з двох протилежних точок зору одночасно.

Гра «Продовжуй»

Організація гри: діти стоять у колі. В одного з них м'яч.

Хід гри: Дитина, кидаючи м'яча будь-якому гравцю, говорить: «Спереду в мене око, а позаду ...?» Той, що приймає м'яча, закінчує фразу, наприклад називаючи потилицю. Потім він говорить своє речення, кидаючи м'яч наступному гравцю.

Примітка: варіанти висловлень можуть бути різні:

«Попереду в мене живіт, а позаду ...?» (спина)

«Спереду у кішки вушка, а позаду ...?» (хвіст)

«Попереду в машини кабіна, а позаду ...?» (кузов)

«Вверху в ялинки верхівка, а внизу ...?» (коріння)

«Зверху в чашки край, а внизу ...?» (дно)

«Праворуч у чайника ручка, а ліворуч ...?» (носик)

Гра «М'яч у колі»

Організація гри: діти стоять у колі, в одного з них у руках м'яч.

Хід гри: зі словами «праворуч від мене ...(ім'я дитини, що стоїть праворуч від ведучого), а ліворуч ...?» він кидає м'яч кожній дитині, що стоїть у колі. Той, що отримав м'яча, називає ім'я дитини, що стоїть ліворуч від ведучого, і продовжує гру.

Примітка: ускладнення гри можна досягти, якщо ведучий називає ім'я дитини, що стоїть ліворуч (праворуч) від того, кому він кидає м'яч.

Гра «Хитрі загадки»

Організація гри: діти розташовуються вільно на килимі або на стільцях.

Хід гри: кожний із граючих загадує який-небудь предмет і розповідає про нього із двох протилежних точок зору, не називаючи сам предмет. Інші гравці намагаються здогадатися, що ж саме загадано. Наприклад: « Для шпака це не дуже високо, але дуже зручно й затишно, а для кішки це високо, незручно й дуже тісно. Що це?» (Шпаківня).

Гра «Хатинка на курячих ніжках»

Організація гри: діти стоять у шерензі. Вони - «хатинка Баби-Яги». Обираються Баба-Яга та Івасик. Вони стають на відстані приблизно в 1,5-2 метра по різні боки шеренги.

Хід гри: гру починає Баба-Яга: « Хатинка, хатинка, стій, як я поставила: до Івасика задом, до мене - передом». Продовжує Івасик: «Хатинка, хатинка, стань до мене передом, до Баби-Язі - задом». Діти, що стоять у шерензі повертаються (кожна дитина навколо себе) за вимогою і того, і іншого. Так повторюється 2-3 рази. Потім Баба - Яга говорить: « Ах ти, Івасок, селянський

поясок!» і починає оббігати шеренгу збоку, намагаючись наздогнати Івасика. А Івасик в цей час намагається перебігти на сторону Баби-Яги. «Хатинка» допомагає Бабі-Язі й заважає Івасику тим, що «розтягується» (діти беруться за руки й розходяться на довжину витягнутих рук) у ту сторону, де біжить Івасик, і «стискується» з тієї сторони, де біжить Баба-Яга. Якщо Баба-Яга не спіймала Івасика, то вони міняються місцями, і гра відновлюється. Якщо Івасика спіймали - вибирається інша пара.

Заняття 5.

Мета: розвивати в дітей уявлення про те, що той самий предмет виглядає по-різному залежно від позиції спостерігача.

Вправа «Парад фігур»

Обладнання: аркуш паперу, кольорові олівці.

Повідомляємо, що квадрати й трикутники будуть шикуватися на аркуші паперу так само, як це робили зайці й індіанці перед генералом. Разом з дітьми уточнюємо, де знаходяться верхні кути, а де - нижні, де розташовується лівий верхній кут, а де - правий нижній, і так далі. Інструкція: «У крайній клітинці лівого верхнього кута намалюйте квадрат. Відступіть дві клітинки вниз і намалюйте трикутник. Від трикутника відступіть вправо чотири клітинки й намалюйте коло».

Малюємо разом з дітьми на своєму аркуші, щоб потім була можливість зрівняти результати диктанту.

Коли стає ясно, що діти освоїлися з таким видом роботи, передаємо одному з дітей «учительські» функції.

Вправа «Лівий рукав»

Обладнання: штани, сорочка, куртка, шорти. Речі знаходяться у різному положенні стосовно дітей.

Інструкція : Визначить лівий (правий) рукав у сорочки, ліву (праву) кишеню в шортах, ліву (праву) частину в штанів.

Вправа «Знайди свою пару»

Діти діляться на дві команди. Дітям роздають по одній формі з комплекту геометричних фігур. По сигналу діти йдуть назустріч один одному і відшуковують свою пару, тобто беруть руку того, у кого точно така ж геометрична фігура.

Гра «Кольоровий кубик»

Організація гри: діти сидять по чотири особи за столом (з кожної сторони стола - одна дитина). У центрі стола лежить кубик, усі шість граней якого відрізняються по кольору. На столі - набір кольорових олівців або фломастерів.

Хід гри: Ведучий з числа дітей відвертається або виходить. Гравці повертають кубик навколо своєї осі. Потім кожна дитина робить довільний малюнок олівцем або фломастером того кольору, який відповідає поверненій до неї грані кубика, і діти довільно міняються малюнками за своїм столом. Мета ведучого - покласти перед кожним його малюнок, орієнтуючись на колір зображення і грань кубика. Потім вибирається новий ведучий, гравці міняються місцями і гра продовжується.

Заняття 6.

Мета: Удосконалити сформованість уявлень дитини про просторові співвідношення частин об'єкта, можливості конструювання аналогічних зразку об'єктів, сформованість системи аналізу частин складних об'єктів, характер сприйняття цілості об'єкта, можливість вербалізації просторових співвідношень.

«Кубики Кооса»

Обладнання: набір Кубиків Кооса однакового розміру та розцвічення і альбом кольорових візерунків (12 зображень), розташованих у порядку ускладнення.

Інструкція: «Подивися на кубики. Візьми в руки й роздивися один з кубиків. Зроби з 4-х кубиків точно так само як на цій картинці».

Хід роботи:

До початку роботи з візерунками-зразками необхідно познайомити дитину з характером розфарбування кубиків і підкреслити, що всі вони розфарбовані абсолютно однаково. Дитина повинна скласти візерунки з кубиків на столі, не накладаючи кубики на зразок.

Доцільно починати роботу з візерунка такої складності, який, на думку психолога, дитина зможе скласти самостійно. Поступово завдання ускладнюються.

У тому випадку, коли дитина не справляється із завданням протягом хвилини, слід запропонувати допомогу - скласти зразок з інших кубиків так, щоб дитині не було видно (за ширмою або розкритою долонею) і показати дитині правильне рішення. Дати ще хвилину на виконання завдання. У випадку невиконання переходити до наступної проби.

Гра «Хитрий художник»

Мета: розвивати в дітей здатність стати на точку зору іншого, відобразити в малюнку його позицію.

Організація гри: діти сидять напроти один одного з торців стола (парами). На стіл ставиться будь-який несиметричний предмет.

Хід гри: кожна дитина малює те, що бачить її партнер. Потім гравці обмінюються малюнками й обговорюють, наскільки точно кожний з них урахував точку зору партнера.

Заняття 7.

Мета: розвивати в дітей координацію рухів, уміння точно копіювати в дзеркальному відображенні рухи партнера; навчити дітей працювати на листі паперу по інструкції дорослого.

Гра «Дзеркало»

Організація гри: гравці стають у пари обличчям один до одного, домовляються, хто з них «дзеркало», а хто ведучий.

Хід гри: ведучий виконує різні рухи, а «дзеркало» прагне повторити їх якнайшвидше й точніше. Через 15-20 секунд партнери міняються ролями і гра відновлюється.

Графічні диктанти

Обладнання: олівець, лист паперу в клітинку з поставленими на початку рядків крапками, з яких буде починатися малюнок.

Графічний диктант — це завдання, при виконанні якого виходить чіткий малюнок з відрізків. Малюнок, який повинен вийти, дітям спочатку не показуємо! Те, що з'являється на папері, повинно бути сюрпризом. Крім того, не знаючи кінцевої картинки, діти не зможуть «підганяти» малюнок під неї.

Перш ніж приступати до виконання завдання, треба переконатися, що діти вміють лічити клітинки й правильно розуміють слова: вгору, вниз, вправо, вліво, по діагоналі вправо вгору, по діагоналі вправо вниз, по діагоналі вліво вниз, по діагоналі вліво вгору. (Усі косі напрямки робимо тільки під кутом 45 градусів, тобто чітко по діагоналі клітинки.) Варіанти диктантів можуть бути найрізноманітніші. Наводимо деякі приклади.

1. Гриб (1-й варіант)

1 клітинка вгору, 1 клітинка вліво, 1 клітинка по діагоналі вправо вгору, 1 клітинка по діагоналі вправо вниз, 1 клітинка вліво.

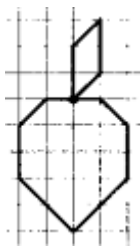
2. Гриб (2-й варіант)

2 клітинки вгору, 1 клітинка вліво, 1 клітинка вгору, 1 клітинка по діагоналі вправо вгору, 1 клітинка вправо, 1 клітинка по діагоналі вправо вниз, 1 клітинка вниз, 1 клітинка вліво, 2 клітинки вниз, 1 клітинка вліво.

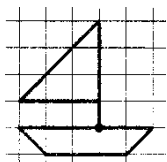
3. Ріпка

2 клітинки вгору, 1 клітинка по діагоналі вправо вгору, 2 клітинки вниз, 1 клітинка по діагоналі вліво вниз, 1 клітинка вліво, 1 клітинка по діагоналі вліво вниз, 2 клітинки вниз, 2 клітинки по діагоналі вправо вниз, 2 клітинки по діагоналі вправо вгору, 2 клітинки вгору, 1 клітинка по діагоналі вліво вгору, 1 клітинка вліво.

4. Кораблик

3 клітинки вліво, 1 клітинка по діагоналі вправо вниз, 3 клітинки вправо, 1 клітинка по діагоналі вправо вгору, 2 клітинки вліво, 4 клітинки вгору, 3 клітинки по діагоналі вліво вниз, 3 клітинки вправо.

Гра «Розвідники»

Ведучий ховає іграшку в кімнаті і малює план-схему за яким її можна знайти. На плані відзначаються двері, вікна, інтер'єр кімнати. Потім пропонує дітям уявити себе розвідниками, яким треба знайти важливий об'єкт і в них є план його пошуку.

За схемою діти повинні визначити, де знаходиться схована іграшка.

II етап

Завдання другого етапу корекційної програми - розвиток в дітей уміння виявляти прихований смисл оповідання і розв'язувати проблемні ситуації персонажів.

Заняття 8.

Мета: розвивати логічне мислення, здатність децентруватися щодо своєї позиції, сприймаючи інформацію на слух.

Оповідання «Цукор»

Мама налила хлопчику склянку чаю й поклала туди два шматочки цукру. Хлопчик не став пити гарячий чай, а почекав , поки той охолоне. Прийшов, дивиться, а цукру в склянці немає!

Основне питання: Куди дівся цукор?

Правильною відповіддю буде «розчинився» (варіант: «станув у гарячому чаї»). Якщо у дитини немає правильної відповіді на основне питання задається питання -підказка 1.

Питання-підказка 1 : Яким став чай?

При правильній відповіді дитини : «солодкий» - повертаємося до основного питання. При неправильній відповіді – наприклад: «холодний» - задається наступне питання – підказка 2.

Питання- підказка 2: Яким став чай на смак?

При правильній відповіді – повертаємося до основного питання.

Вправа «Мозаїка»

Організація гри: діти сидять напроти один одного, між ними перегородка (ширма); у кожного з них по набору мозаїки (однаковому).

Хід гри: одна дитина починає викладати візерунок з мозаїки і розповідає другій що і як вона робить. Завдання другої дитини - продублювати візерунок по вербальному опису.

Заняття 9.

Мета: розвивати послідовність мислення, вміння знаходити прихований смисл в оповіданні.

Оповідання «Сашко»

Сашко прокинувся ранком смутний-смутний. Мама дала йому таблетку, взяла парасольку й пішла.

Основне питання: Чому Сашко прокинувся смутний?

Питання-підказка 1: Навіщо мама дала Сашку таблетку?

Питання-підказка 2: Коли ти п'єш таблетки?

Питання-підказка 3: Сашко був здоровий?

Додаткове питання: Яка була погода на вулиці?

Питання-підказка 1 (до додаткового питання): Що мама взяла із собою?

Оповідання «Гіркі ліки»

Мама хворіла. Доктор виписав мамі ліки. Вони були гіркими. Тетянка вирішила допомогти мамі. Вона взяла й випила мамині ліки.

Основне питання: Чи допомогла мамі Тетянка?

Питання-підказка 1: Навіщо доктор виписав мамі ліки?

Питання-підказка 2: Чи лікують гіркі ліки?

Заняття 10.

Мета: навчити дітей з повагою й розумінням ставитися до потреб і смаків іншого.

Оповідання «Суперечка звірів»

Посперечалися якимось звірі: що на світі найсмачніше?

Півник говорить: зернятка. Кішка говорить: молоко. Собака говорить: кісточка.

Основне питання: Хто з них правий? Що найсмачніше?

Питання-підказка 1: А що – для півника зернятка не самі смачні?

Питання-підказка 2: А для собаки кісточка – не саме смачне?

Питання-підказка 3: А ти що найбільше любиш?

Після обговорення можна з дітьми розіграти сюжет оповідання. Така тактика сприяє подоланню егоцентризму, оскільки, вона виступає як реальна практика зміни позицій, як практика стосунків з партнером по грі з погляду тієї ролі, яку дитина виконує, співвіднесенню своєї точки зору з позиціями інших людей.

Оповідання «Бублик»

Йшов голодний чоловік по дорозі. Побачив - продають булки. Купив одну, з'їв – не наївся. З'їв ще одну – знову не наївся. А потім купив маленький бублик, з'їв його і наївся. І подумав: « Даремно я купував булки, гроші витрачав. Треба було купити бублик, я б відразу й наївся».

Основне питання: Чим наївся чоловік?

Питання-підказка 1: Навіщо він купував булки?

Питання-підказка 2: Чи можна наїстися маленьким бубликом?

Заняття 11.

Мета: дати дітям уявлення про відносність різних величин.

Оповідання «Осел і мураха»

Йшов осел нагору, назустріч йому мураха. Осел її запитує: «Мураха, мураха, а на горі трава висока?» «Висока, соковита!» - відповідає мураха. Забрався осел на гору, дивиться, а трава низька, рідка. Він кричить мурасі: «Агов, мураха, навіщо ти мене обдурила?!»

Основне питання: чи обдурила мураха осла?

Питання-підказка 1: А мураха яка?

Питання-підказка 2: А осел який?

Питання-підказка 3: Мурахі трава якої здавалася?

Питання-підказка 4: Чому мурахі трава здавалася великою?

Оповідання «Велике й мале» (за В.Сухомлинським)

У корови Лиски народилося телятко. Воно ще маленьке, але вже вибрикує. Пішло подвір'ям, дивиться – сидить маленьке звірятко. Доторкнулось телятко писком до маленького звірятка, а на ньому пух м'якенький, ще м'якший, ніж материне вим'я.

- Хто ти? – питає телятко.

- Я стара кролиця, - відповідає маленьке звірятко.

- Невже ти стара кролиця? – дивується телятко. – Отже, у тебе й дітки є.

- Є в мене маленькі дітки – кроленята. А ти хто?

- Я маленьке телятко, - відповідає телятко. – Я тільки що народилось.

- Невже ти тільки що народилось? – дивується стара кролиця. – Дивно: ще маленьке, а вже таке велике...

- А ти вже стара мати, а така маленька! – ще більше дивується телятко. – Невже все на світі таке дивне?

Питання:

Що здивувало стару кролицю? Телятко?

А що тебе здивувало?

Заняття 12.

Мета: удосконалити уявлення дітей про відносність величин, навчити встановлювати причинно-наслідкові зв'язки.

Норвезька казка «Курча»

Маленьке курча, гуляючи, відчуло себе дуже самотньо, йому стало нудно, і воно вирішило підшукати собі приятеля для гри. Перший, кого курча зустріло, був земляний черв'як. У відповідь на запрошення курчати пограти з ним він відповів: «Ну як же я можу з тобою грати, коли ти таке велике!». Засмутилося курча, що воно таке велике, і побрело далі й зустріло телятко. У відповідь на прохання пограти те сказало: «Як я можу з тобою грати, коли ти таке маленьке?». «Яке ж я насправді?» — запитало себе спантеличене курча і після роздумів здогадалося, що ...

Питання: Про що здогадалося курча?

Оповідання «Останній вагон»

В одному місті в метро часто траплялися аварії. При цьому в аварію часто попадав останній вагон поїзда. Тоді начальник метрополітену наказав у кожного поїзда відчіплювати останній вагон.

Основне питання: Чи стало аварій менше?

У випадку пред'явлення розповіді такого рівня складності не передбачається можливість задавати дитині питання-підказки.

III етап

Головне завдання третього етапу корекційної програми — залучення уваги дитини до іншої дитини і її різних проявів: зовнішності, настроям, рухам, діям та вчинкам.

Пропоновані ігри допомагають дітям пережити почуття спільності одного з одним, вчать помічати принади й переживання однолітка та допомагати йому в ігровій і реальній взаємодії.

Закінчуючи заняття, ми просили дітей обійнявшись встати в коло і виголошувати разом з нами віршик :

Кожен погляд, кожне слово мають значення...

Попрощаємося з вами : « До побачення!»

Заняття 13.

Мета: усвідомлення дітьми різних емоційних станів, збагачення словника емоцій, оволодіння «азбукою почуттів».

Гра «Життя в лісі»

Ведучий сідає на підлогу і розсаджує дітей навколо себе. «Давайте пограємо у тварин у лісі. Звірі не знають людської мови. Але ж їм треба якось спілкуватися, тому ми придумали свою особливу мову. Коли ми хочемо привітатися, ми тремося носами (ведучий показує, як це робити, підходячи до кожної дитини), коли хочемо запитати, як справи, ми лясаємо своєю долонею по долоні іншого (показує), коли хочемо сказати, що все добре, кладемо свою голову на плече іншому, коли хочемо виказати іншому свою дружбу і любов — тремося об нього головою (показує). Готові? Тоді — почали. Зараз — ранок, виглянуло сонечко, ви щойно прокинулися, ».

Подальший хід гри ведучий може вибирати довільно (наприклад, подув холодний вітер і тварини ховаються від нього, пригорнувшись один до одного; тварини ходять один до одного в гості; тварини чистять свої шкурки і т.д.). При цьому важливо не примушувати дітей, підбадьорювати нових учасників і стежити за тим, щоб діти не розмовляли між собою. Якщо діти починають розмовляти, ведучий підходить до них і прикладає палець до губ.

Гра «Хвилі»

Ведучий збирає дітей навколо себе й говорить: «У морі звичайно бувають невеликі хвилі, і так приємно, коли вони ласкаво обмивають тебе. Давайте зараз перетворимося в морські хвилі, будемо рухатися, начебто ми хвилі, так само, як вони, шелестіти й дзюрчати, посміхатися як хвилі, коли вони іскряться на сонці». Потім ведучий пропонує всім бажаючим по черзі викупатися в морі. Дитина, що купається стає в центрі, «хвилі» оточують її, й, погладжуючи, тихенько дзюрчать.

Гра «Пташенята»

«Ви знаєте, як з'являються на світ пташенята? – запитує ведучий в дітей. - Вони довго живуть у шкаралупці, а потім, одного чудового дня, розбивають цю шкаралупу своїми маленькими дзьобиками й вилазять назовні. Їм відкривається великий, яскравий, незвіданий світ, повний загадок і несподіванок. Усе для них нове: квіти, трава, друзки шкаралупи. Адже вони ніколи не бачили всього цього. Давайте пограємо в пташенят. Спочатку ми сядемо навпочіпки, а потім почнемо розбивати шкаралупку. От так (сідає навпочіпки й розбиває носом невидиму шкаралупу, відламує шматочки шкаралупи руками). Усе розбили? Тепер давайте дослідимо навколишній світ! Торкнемось всіх предметів навколо, принохаємося до них, познайомимось один з одним. Пташенята не вміють розмовляти, вони тільки пищать». Ведучий озирається навколо, повзає разом з дітьми по підлозі, торкається предметів, обнюхує їх, підходить до кожної дитини, торкається її, погладжує, пищить разом з дітьми, радісно ляскає крильцями.

Заняття 14.

Мета: формування здатності бачити однолітка, звертати на нього увагу й уподібнюватися йому.

Гра «Луна»

Ведучий розповідає дітям про Луну, яка живе в горах або у великому порожньому приміщенні, побачити її не можна, а почути можна: вона повторює все, навіть самі дивні звуки. Після цього діти розбиваються на дві групи, одна з яких зображує мандрівників у горах, а інша — Луну. Перша група дітей один за одним подорожує по кімнаті і по черзі виголошує різні звуки (не слова, а звукосполучення), наприклад: « У-у-у» або « Р-р-р» і т.п. Між звуками повинні бути великі паузи, які краще регулювати ведучому. Він же може стежити за черговістю вимовних звуків, тобто показувати, кому з дітей і коли слід видавати свій звук. Діти другої групи ховаються в різні місця кімнати, уважно дослуховуються й намагаються як можна точніше відтворити все, що почули. Якщо Луна працює несинхронна, тобто відтворює звуки неодноразово, це не

страшно. Важливо, щоб вона не спотворювала звуки й у точності відтворювала їх.

Гра «Передай рух»

Діти стають у коло й закривають очі. Ведучий, перебуваючи в загальному колі, придумує який-небудь рух (наприклад: зачісується, миє руки, ловить метелика і т.д.), потім будить свого сусіда і показує йому свій рух, той будить наступного і показує йому, і так — по колу, поки всі діти не прокинуться, і не дійде черга до останнього. Гра триває доти, поки всі бажаючі не загадають свій рух і не передадуть його по колу.

Гра «Передай настрої»

Правила гри ті ж, що й у попередній, тільки ведучий повинен придумати настрої (сумний, веселий, здивований і т.д.). Коли діти передали його по колу, можна обговорити, який саме настрої був загаданий. Потім ведучим стає бажаючий. Якщо хтось із дітей хоче побувати ведучим, але не знає, який настрої загадати, вихователь може допомогти йому, підійшовши й підказавши йому на вушко який-небудь настрої.

Заняття 15.

Мета: розвивати уважність до однолітків, уміння діяти з урахуванням потреб, інтересів і поведінки інших дітей.

Гра «Ліпимо скульптури»

Ведучий допомагає дітям розділитися на пари, а потім говорить: «Нехай один з вас буде скульптором, а іншій — глиною. Глина — дуже м'який і слухняний матеріал». Кожній парі дають фотографії із зображенням людей у різних позах. Ведучий просить уважно подивитися на фотографію і спробувати виліпити зі свого партнера точно таку ж статую. При цьому не дозволяється розмовляти, адже глина не знає мови й не може розуміти людей. Як приклад ведучий вибирає будь-яку дитину й починає ліпити з неї скульптуру, попередньо показавши всій групі фотографію своєї майбутньої скульптури. Після цього діти ліплять самостійно, ведучий стежить за грою та допомагає

тим, у кого щось не виходить. Потім діти показують свої скульптури ведучому і іншим парам. Після цього ведучий знову роздає фотографії, і діти міняються ролями.

Гра «Тінь»

Ведучий збирає дітей і говорить: «Ви знаєте, що таке тінь? Звідки вона береться?» Діти відповідають. Ведучий: «Давайте сьогодні побудемо тінями інших. Розділіться на пари (допомагає дітям розділитися на пари). Нехай один з вас буде людиною, а іншій — його тінню. Потім ви поміняєтеся ролями. Людина буде ходити по кімнаті і робити вигляд, начебто вона у лісі: збирає ягоди, гриби, ловить метеликів, а тінь буде в точності повторювати її рухи». Ведучий просить кого-небудь із дітей зобразити, начебто він збирає в кошик гриби, а сам іде за дитиною і в точності копіює усі її рухи. Потім пропонує дітям грати самостійно. Якщо дітям подобається гра, наступного разу їм можна дати інше завдання, наприклад: прикрасити новорічну ялинку; сходити в магазин і купити продукти; прокинутися, умитися й зробити зарядку та ін.

Гра «Розмова крізь скло»

Ведучий допомагає дітям розбитися на пари, а потім говорить: «Уявіть, що один з вас перебуває у великому магазині, а інший — чекає на нього на вулиці. Але ви забули домовитися про те, що потрібно купити, а вхід в магазин з протилежної сторони.

Спробуйте домовитися про покупки крізь скло вітрини. Але, пам'ятайте, що вас розділяє таке товсте скло, що спроби кричати марні: партнер однаково вас не почує. Після того як ви домовилися, ви можете обговорити, чи правильно ви один одного зрозуміли». Ведучий вибирає дитину й намагається пояснити їй жестами, що та повинна купити, а потім запитує її, чи все вона зрозуміла. Потім діти грають самостійно. Ведучий стежить за ходом гри, допомагає парам, у яких щось не виходить. Потім можна помінятися ролями.

Заняття 16.

Мета: навчити дітей орієнтації на іншого, згуртованості дій, формувати почуття спільності.

Гра «Сліпий і поводитир»

Ведучий допомагає дітям розділитися на пари. Одному з дітей зав'язує хусткою очі, він — «сліпий», його партнер — поводитир. Поводир повинен провести «сліпого» через різні перешкоди, які заздалегідь створені з стільців, столів, іграшок і т.п. Ціль поводитира — провести свого «сліпого» товариша по кімнаті так, щоб він не спіткнувся і не впав. Після проходження маршруту діти міняються ролями. Ведучий разом з іншими дітьми стежить за ходом гри, допомагає у випадках, якщо виникають труднощі.

Гра «На стежці»

На підлозі або на асфальті креслимо вузьку смужку. Ведучий звертає увагу дітей на смужку: «Це — вузька стежка на засніженій дорозі, по неї може йти тільки одна людина. Зараз ви розділитесь на пари, кожний з вас стане на різні кінці стежки. Ваше завдання — піти одночасно назустріч один одному й стати на протилежний кінець стежки, жодного разу не заступивши за ризик. Переговорюватися при цьому даремно: ваші слова несе вітер, і вони не долітають до товариша». Ведучий допомагає дітям розбитися на пари й спостерігає разом з іншими дітьми за тим, як по стежці проходить чергова пара. Успішне виконання цього завдання можливо тільки в тому випадку, якщо один з партнерів звільнить дорогу своєму товаришеві.

Гра «Місток»

Завдання таке ж, як і в попередній грі, тільки одному з дітей у парі ведучий зав'язує очі, а інша дитина повинна провести його так, щоб її «сліпий» партнер не впав у воду.

Заняття 17.

Мета: надати досвід спільного переживання певних емоційних станів (як позитивних, так і негативних), який поєднує дітей, породжуючи почуття близькості, спільності й бажання підтримати один одного.

Гра «Шторм»

Для гри необхідний великий клапоть тканини, щоб ним можна було накрити дітей. Ведучий збирає дітей навколо себе й говорить: «Лихо тому

кораблю, який опиниться в морі під час шторму: величезні хвилі загрожують перевернути його, а вітер жбурляє корабель з боку набік. Зате хвилям у шторм — одне задоволення: вони граються, гудуть, змагаються між собою, хто вище підніметься. Давайте уявимо, що ви — хвилі. Ви можете радісно гудіти, зловісно сичати, піднімати й опускати руки, повертатися в різні боки, мінятися місцями і т.д. Стежте за тим, щоб ви усі залишалися під водою». Ведучий разом з дітьми забирається під шматок тканини, стрибає, сичить, гуде, махає руками.

Гра «Танці для зайців»

Звучить ритмічна, весела музика. Ведучий: «Усі ви — зайчики-стрибайчики. У вас сьогодні велике свято: ви перехитрили вовка і втекли від нього. Тепер ви зібралися на галявині й святкуєте рятування від злого вовка». Зайчики разом з ведучим високо підстрибують під музику, згинають вушка (махають долонями біля голови), весело скачуть по полю, сміються, пищать.

Гра «Заблудлі діти»

Ведучий збирає дітей і пропонує їм пройти по лісі: «Давайте уявимо, що всі ми відправилися в ліс: збираємо гриби, весело граємося на галявинці, ловимо метеликів, рвемо квіти. Ласкаве сонечко гріє нас, а легкий вітерець ніжно тріпає наше волосся». Діти ходять по кімнаті, уявляючи себе в лісі. Через якийсь час ведучий знову збирає дітей навколо себе й говорить: «Настає вечір, небо темніє. Знаєте, у лісі вечір настає набагато швидше, ніж у місті. Стає холодно, пора додому. А дороги додому ми й не знаємо! Схоже, ми заблукалися. Темрява огортає нас з усіх боків, гілки дерев непривітно й страшно шелестять. Давайте пригорнемося один до одного, щоб зігрітися, і спробуємо йти вперед. Мені страшно й холодно, я тремчу. А ви? Давайте спробуємо покликати на допомогу, раптом нас хто-небудь почує? Агов! Агов! Пригорніться один до одного міцніше, а то змерзнете або загубитеся!» Через кілька хвилин блукань ведучий говорить: «Боюся, сьогодні нам не добратися до дому. Ще забредемо куди-небудь і взагалі ніколи не виберемося звідси! Я розпалю багаття, щоб ми змогли біля нього погрітися. І я проспівую вам

колискову». Діти сідають навколо багаття, гріють руки, тиснуться один до одного, ведучий співає їм тиху пісеньку. «А от і ранок! Ой, дивіться, дорога. Які ж ми дурні, усю ніч сиділи в лісі за два кроки від дороги додому. Зате скільки пригод!»

Гра «Дві країни»

Ведучий розподіляє всіх дітей у дві підгрупи й розповідає їм казку: «Колись давно-давно були дві сусідні держави. Одну населяли веселі жителі: вони багато сміялися й жартували, часто влаштовували свята. Іншу — смутні жителі: вони увесь час багато сумували. Жителям веселої держави було дуже шкода своїх смутних сусідів, і одного разу вони зібралися прийти до них на допомогу: вони вирішили заразити смутних жителів своїми веселощами й сміхом. Нехай ті, хто сидить від мене по ліву руку, будуть смутними людьми. Спробуйте згадати про що-небудь дуже сумне. Уявіть, як повинні себе почувати люди, які ніколи-ніколи не раділи. Ті, хто сидять від мене по праву руку, — будуть веселими людьми. Ви ніколи не знали суму й веселилися все життя. Тепер ваше завдання — заразити своїм сміхом і радістю ваших сумних сусідів. Станьте один напроти одного, і нехай той, хто заразиться сміхом веселих жителів, переходить на їхню сторону й починає заражати своєю радістю тих, хто усе ще сумує».

Заняття 18.

Мета: навчити виражати співпереживання іншому, надати дітям можливість допомогти й підтримати однолітка.

Гра «Старенька бабуся»

Ведучий ділить дітей на пари. Кожна пара складається з бабусі (дідуся) і внучки (онука). Бабусі й дідусі дуже старенькі, вони нічого не бачать і не чують. Але їх обов'язково потрібно привести до лікаря, а для цього потрібно перейти через вулицю з дуже інтенсивним рухом. Онуки й внучки повинні перевести стареньких через дорогу так, щоб їх не збила машина.

Вулицю малюють крейдою на підлозі. 2-3 дитини грають роль машин і бігають туди-сюди по вулиці. Поводирю потрібно вберегти старих від машин,

провести через небезпечну дорогу, показати докторові (роль якого грає один з дітей), купити ліки й привести по тій же дорозі додому.

Гра «Живі ляльки»

Ведучий розбиває групу на пари. «Давайте уявимо, що ваші ляльки оживають. Вони вміють говорити, просити, бігати та ін. Давайте уявимо, що один з вас — дитина, а інший — його лялька-дівчинка або лялька-хлопчик. Лялька буде щось просити, а її хазяїн — виконувати її прохання й піклуватися про неї».

Ведучий пропонує помити ляльці ручки, погодувати, погуляти, укласти спати й т.п. При цьому ведучий попереджає, що хазяїн повинен виконувати всі примхи ляльки і не змушувати її робити того, чого вона не хоче. Коли діти приймуть ігрову ситуацію й захопляться, нехай продовжують грати самі. У наступній грі вони повинні будуть помінятися ролями.

Гра (протягом дня) «Капелюх чарівника»

Для гри необхідні різнобарвні картки й капелюх. Ведучий роздає дітям по три різнобарвні картки, саджає їх навколо себе й говорить: « На світі живе добрий чарівник, який лікує хворих дітей. Він прилітає до хворого, надягає йому на голову свій чарівний капелюх, і дитина моментально видужує. До вас він теж прилітає, тільки ви його не бачите, бо він - невидимка. Але от лихо, цей чарівник — жахливий забудько. Ось і тепер він загубив свій капелюх і шукає його вже другу добу, а він лежить у нас (ведучий показує дітям капелюх). Є тільки один спосіб повернути його власникові. Хочете допомогти чарівникові й усім хворим дітям заодно? Потрібно заповнити капелюх вашими кольоровими картками, і тоді, пролітаючи повз, чарівник помітить його. Але є ще одна умова: щоб капелюх не втратив свою лікувальну силу, різнобарвні картки не можна класти просто так. Кожний з вас повинен у чомусь обов'язково допомогти іншому (поділитися своєю іграшкою, сказати добрі слова, допомогти змайструвати щось та ін.) і тільки після цього покласти свою картку, інакше капелюх не буде більше лікувати дітей». Протягом дня вихователь нагадує дітям про те, що до вечора капелюх повинен бути наповнений

кольоровими картками, а класти їх можна тільки після того, як дитина допомогла одноліткові. Увечері ведучий знову збирає дітей і урочисто ставить капелюх на підвіконня, щоб уночі чарівник знайшов його.

Заняття 19.

Мета: навчити дітей бачити й підкреслювати позитивні якості і принади інших дітей.

Гра «Спляча красуня»

Ведучий: «Колись дуже-дуже давно злий-презлий чарівник задумав зачарувати красуню, яка жила в замку неподалік. Він приспав її, і от вже більш ста років красуня спить непробудним сном. Чари чарівника розсіються тоді, коли хто-небудь підійде до неї, погладить її й придумає для неї найкрасивіше й ласкаве слово». Гра триває доти, доки всі бажаючі дівчата не зіграють роль Сплячої красуні.

Гра «Побажання»

Ведучий: «Колись давним-давно, коли добрі маги жили серед людей, було заведено при народженні дитини запрошувати цих магів у будинок. Кожний маг дарував дитині побажання, яке обов'язково виконувалося. Давайте пограємо в магів. Ви можете побажати все, що завгодно, адже ви — дуже могутні, і всі ваші побажання коли-небудь здійсняться». Гра триває доти, доки всі бажаючі не зіграють роль немовляти.

Гра «Компліменти»

Сидячи в колі, діти беруться за руки. Дивлячись в очі сусіду, треба сказати йому кілька добрих слів, за щось похвалити. Наприклад: у тебе такі гарні капці; або з тобою так добре грати; або ти вмієш співати й танцювати краще за всіх. Той, що отримує комплімент, киває головою й говорить: «Спасибі, мені дуже приємно!». Потім він дарує комплімент своєму сусіду. Вправа проводиться по колу.

Гра «Чарівні окуляри»

Ведучий урочисто повідомляє, що в нього є чарівні окуляри, у які можна розглянути тільки гарне, що є в людині, навіть те, що людина іноді ховає від

усіх. «От я зараз примірю ці окуляри... Ой, які ви всі гарні, веселі, розумні!» Підходячи до кожної дитини, ведучий називає яку-небудь її принадлежність (хтось добре малює, у когось нова лялька, хтось добре застеляє своє ліжко). «А тепер нехай кожний з вас примірить окуляри, подивиться на інших і постарается побачити якнайбільше гарного в кожному, може бути, навіть те, чого раніше не помічали». Діти по черзі надягають чарівні окуляри і називають принадлежності своїх товаришів. У випадку, якщо хтось затрудняється, можна допомогти йому й підказати яку-небудь позитивну якість товариша. Повторення тут не страшні, хоча по можливості бажано розширювати коло позитивних якостей.

Заняття 20.

Мета: розвивати прагнення до взаємодопомоги, сприяти здатності приймати плани й задуми іншого і радіти його успіху.

Вправа «Закінчи малюнки»

Діти сидять у колі. У кожного — набір фломастерів або олівців і аркуш паперу. Ведучий говорить: «Зараз кожний з вас почне малювати свою картинку. За моїм сигналом ви припините малювання й відразу відаєте свою незакінчену картинку сусіду ліворуч. Він продовжить малювати вашу картинку, потім за моїм сигналом зупиниться й віддасть її своєму сусіду. І так доти, доки той малюнок, який ви починали малювати на початку, не повернеться до вас». Діти починають малювати будь-яку картинку, потім за сигналом вихователя передають її одному сусіду й одночасно отримують від іншого сусіда його картинку. Після того як картинки обійшли повне коло й повернулися до своїх первісних авторів, можна обговорити, що в результаті вийшло і хто що намалював на кожному загальному малюнку. Таке ж завдання можна організувати на матеріалі ліплення або аплікації.

Гра «Чобітки»

Для гри потрібні вирізані з різнокольорового паперу чобітки. Кількість пар чобітків повинна відповідати кількості пар учасників гри. Кожній дитині дається вирізаний з паперу чобіток й пропонується знайти йому пару, тобто чобіток такого ж кольору і форми. Однакових чобітків два, вони утворюють

пару. Діти ходять по кімнаті й шукають свою пару. Після того як кожна пара чобітків зустрінеться, діти повинні домовитися і якнайшвидше розфарбувати однаково чобітки.

Гра «Майстер і підмайстер»

Ведучий ділить групу на підгрупи по три-чотири дитини. Одна дитина майстер, інші — підмайстри. Ведучий говорить: «У нашому місті оголошений конкурс на найкращу аплікацію, у якому беруть участь самі знамениті майстри. У кожного майстра є свої підмайстри, які в точності повинні виконувати всі його інструкції. Аплікація повинна бути створена якнайшвидше. Майстер придумує сюжет і розподіляє обов'язки: один повинен вирізати деталі потрібної форми, інший — шукати потрібні кольори, третій — намазувати клей. Майстер буде наклеювати деталі на аркуш паперу». Після того як роботи готові, влаштовується виставка.

IV етап

Четвертий етап корекційної програми включає використання ігр-драматизацій, які являють собою навмисне довільне відтворення певного сюжету відповідно до заданого зразка — сценарію гри.

Бажано проводити заняття в спеціально обладнаній ізостудії, де діти мають можливість самостійно встановлювати необхідні декорації й вибирати «казковий інвентар».

Заняття 21.

Тварини в казках

Мета: розвивати фантазію дітей; навчити їх аналізувати та порівнювати; навчити помічати особливості в поведженні тварин.

Діти мають пригадати казки, в яких героями є тварини. Розглядання репродукцій ілюстрацій.

Питання:

Чим схожі тварини в казках? (Розмовляють людською мовою.)

Схожі герої казки «Два жадібних ведміжонка» на ведмедя з казки «Три ведмедя»? Чим різняться?

Обговорення характерів казкових тварин.

- Хто добрий?

- Хто злий?

- Хто хитрий?

Яку тварину ви обрали героєм своєї казки?

На кого ви хотіли б перетворитися? Чому?

Дітям роздають папір і кольорові олівці й просять намалювати обраного героя казки.

Заняття 22 - 24.

Перетворення у казкових героїв

Мета: розвивати здатність дитини співчувати чужому горю, радіти чужому успіху, навчити перебуванню у ролі.

Дітям пропонується вибрати наголовники із зображенням різних тварин і казкових персонажів. Потім вибирається казка й ведучий - головний персонаж казки. Його завдання - чітко проводити лінію своєї казки і взаємодіяти при цьому з різними «тваринами» і персонажами з інших казок, не виходячи за рамки ролі. Інші діти повинні поводитися відповідно до вибраної ними ролі, перетворюватися у своїх героїв.

Так, наприклад, при розігруванні казки «Котик і Півник», Котик розшукуючи Півника, звертався до всіх персонажів, що йому зустрічалися, з питанням: «Чи не бачив ти Лисицю з Півником?». На що вони відповідали йому або « Ні, на жаль, не бачив», або вказували напрямок і потім викладали прохання або побажання, з якими міг би звернутися персонаж їх казки (усі відповіді придумані дітьми):

Зайчик: «Допоможи мені, будь ласка, вигнати Лисицю з мого будиночка!»

Мишка: « У тебе не залишилося крихт хліба або сиру? Я дуже голодна.»

Жабка: «Пострибай зі мною, мені нудно!»

Вовк: « Якби побачив, сам би з'їв!»

Бджілка: «Допоможи добратися до вулика, у мене занадто багато меду»

Кішечка: «Поправ мені, будь ласка, бантик!»

Коза-дереза: «А ну ж, посторонися, дай дорогу!»

Ведмідь: «Почухай мені спинку» і т.д.

Головний герой вільний виконати прохання або відмовити, але обов'язково пояснюючи причину своєї відмови. Останній персонаж, що зустрічається з Котиком, допомагає знайти йому Півника і казка завжди добре закінчується. Потім проходить обговорення: «Кому Котик відмовив?»

«Чому?»

« Чи всі прохання однаково важливі?»

«А що могло відбутися, якби Котик надовго затримався?» і т.д.

Потім вибирається інший ведучий, діти обмінюються наголовниками-персонажами і розігрується та ж казка, але проходить вона зовсім по-іншому.

Можна працювати за сюжетами казок «Котик і Півник», «Колобок», «Солом'яний бичок», « Коза-Дереза», «Теремок».

На занятті розігрується 2 казки по 3-4 рази з різними героями, щоб якнайбільше дітей побували в ролі ведучого. Після цього група ділиться на дві підгрупи дітей, одні з яких відразу в студії малюють свої враження про зіграні ролі, а інші грають спектаклі «Колобок», «Ріпка», «Рукавичка», «Колосок» з персонажами пальчикового або лялькового театру. Потім підгрупи міняються.

Заняття 25.

Вигадуємо казку.

Мета: навчити дітей спільно творити, прислуховуватися до іншого, враховувати його думку.

Ведучий: Ми з вами знаємо багато казок про злих, добрих, хитрих тварин. Нагадайте мені їх. (Діти називають казки.)

Ведучий: Добре. Молодці. Сьогодні давайте спробуємо вигадати нову казку, а може складемо її із казок, які ми читали раніше.

Діти складають казку. Ведучий стежить за тим, щоб усі діти змогли висловитися, не перебивали один одного, співвідносили свою пропозицію із загальним сюжетом казки.

Ведучий записує цікаві варіанти.

Заняття 26 - 29.

Підготовка до драматизації казки.

Ведучий складає сценарій, разом з дітьми обговорює назву спектаклю, декорації, костюми та розподіляє ролі.

На репетиції допомагає дитині вибрати правильні інтонації, наголоси. У процесі репетицій діти можуть вносити нові пропозиції щодо сюжету казки, придумувати костюми й декорації.

Для кращого вживання в роль, у якості домашнього завдання, дитині пропонується разом з батьками почитати цікаві оповідання й історії про обрану роль.

Заняття 30.

Спектакль

«ЯК КОТИГОРОШКО СЕСТРУ Й БРАТА ВИЗВОЛЯВ

Мета: Вчити дітей розуміти поняття «рідна земля», «отчий дім», «держава», «національні символи», «добро», «зло», шанувати народні традиції, передавати образи персонажів за допомогою пластичних рухів. Показати красу і велич рідної мови, як ознаки національної гідності.

Продовжувати формувати людські чесноти, зокрема вчити співчувати, співпереживати, відчувати чужу біду та бути готовими завжди прийти на допомогу, доброту, гуманність, щирість.

Закріпити уявлення про державу, її символи, народ, національні особливості кожного регіону України.

Розвивати артистичні здібності дітей, уміння перевтілюватися в образ, а також виконавські вміння, співочі та танцювальні навички.

Виховувати почуття національної свідомості, гордості за свою державу, свій народ, відчуття поваги до кожної людини, до рідного слова.

Словникова робота:

Богатир, булава, сурма, достаток, Західна Україна, Одещина, Причорномор'я, Європа, безмежність, «Зелені Хутори», коштовності.

Обладнання: Декорації дерев, гір, річки, степу, Одеського «Привозу», костюмування героїв, презентації : «Київ – столиця України», «Одеський «Привоз», «Херсонщина», «Зелені хутори Волині».

Ведуча:

Добрий день Вам, люди добрі,

Щиро просимо до господи.

Раді Вас усіх вітати,

Щастя й добра бажати!

(під музику виходить хлопчик)

Ніби ожила картина, і до нас прийшов хлопчина.

Хто ти, хлопчику, скажи?

І куди крокуєш ти?

Котигорошко:

Я – казковий богатир, мене знають птах і звір.

Котигорошком називають, бо навкруги всі добре знають:

Я з горошини вродився, на зріст малим залишився,

Але добру силу маю. Я сестру й брата шукаю.

Ведуча:

Що ж, скажи, із ними стало? У яку біду попали?

Котигорошко:

Змій підступний їх украв, полонив, зачарував.

Прошу вас, допоможіть і дорогу покажіть.

Ведуча:

Не хвилюйся, хлопче, годі, станемо і ми тобі в нагоді.

Але, щоб тобі Змія подолати, треба козацьку силу мати.

Я гадаю, що саме козаки зарадять твоїй біді. А ось і вони!

(під музику на конях з'являються козаки, шикуються в ряд)

Козак:

1.Хто тут хоче козаків бачити?

Будем раді тобі хлопче розтлумачити.

2. Козак - це чесна, смілива людина,
Найдорожча йому - Батьківщина.

3. Козак - слабкому захисник,
Цінити побратимів звик.

4. Козак - усім народам друг
І лицарський у нього дух.

5. Козак - завжди борець за волю
І за народну добру долю.

6. Щоб козаками справжніми стати,
Треба навчитися верхи скакати.

Ну-мо, браття- козаки,
Сурма кличе (*звучить сурма*)
Котигорошку, а ти з нами?

Котигорошко: Так, я з вами, браття-козаки!

Козак:

Гей, музики, марш заграйте,
Нашу пісню починайте.

Ми коників осідлаєм,
На Хортицю поспішаєм.

Пісня

Ведуча: Їх дорога пролягла до прекрасного українського міста Запоріжжя.
Запоріжжя! Почуєш це слово і серце бринить любов'ю та гордістю, хлюпоче
хвилями Дніпро, повіває вітерець, з води підіймається острів Хортиця.

Козаки:

1. На острові на Хортиці, за порогами Дніпра
Там зійшлась козацька слава для народного добра.

2. Там стояли на сторожі
Запорожці січові.

Ой, не раз там до схід сонця
Грали сурми бойові.

3. Тут життя і кров віддали Запорозькі козаки.

Україну рятували від ворожої руки.

Котигорошко:

А які ж випробування потрібно пройти, щоб козацьку таку силу і кмітливість мати, як у вас?

Козак: А випробування будуть на шляху до визволення твоїх брата і сестри.

Бачиш, лежить булава, вона незвичайна.

Треба з нею покружляти і такі слова сказати:

"Булаво, допоможи, нам з минулого в сучасність ти дорогу покажи!"

Але перед далекою дорогою, як годиться за звичаєм, треба присісти.

(сідають)

Котигорошко: *(дістає рушник, сумно)*

Ось рушник, що вишивала мати,

Щоб дітей в дорогу проваджати.

Матуся вишила на щастя і на долю,

Але вони потрапили в неволю.

Знайду я їх, точно знаю,

Бо материн рушник велику силу має.

(заходять дівчата)

1. Дивлюся мовчки на рушник, що мати вишивала

І чую: гуси зняли крик, зозуля закувала.

2. Знов чорнобривці зацвіли, запахла рута-м'ята,

Десь тихо бджоли загули, всміхнулась люба мати.

3. Вишивала мама синіми ниткам,

зацвіли волошки буйно між житами.

Узяла матуся червоненьку нитку,

запалали маки у пшениці влітку.

4. І біль із серця раптом зник, так тепло-тепло стало...

Цілую мовчки той рушник, що мати вишивала.

5. Рушники, рушники...

Та краса мої очі милує.

Хоч минають роки,

А народ береже їх, шанує.

Котигорошко: *(підходить до дівчат)*

Дівчата, а чи не бачили ви сестри моєї і брата?

Давно їх шукаю...

Дівчинка:

1. Ні не бачили...

2. Але віримо, що ти їх знайдеш!

3. Прийми від нас також рушник – збереже тебе від ворожої шаблі та нечистої сили.

4. А ще гілочку калинову, щоб хвороба тебе не долала.

5. А ось пиріг, щоб голоду не знав ти.

6. До побачення! *(дівчата дарують рушники всім козакам)*

Козак: *(дякує дівчатам)*

Не сумуй, Котигорошку, все ти подолаєш,

Сестру й брата своїх відшукаєш.

Котигорошко:

Час браття далі в дорогу мені вирушати.

Спасибі велике вам хочу сказати! *(вклоняється)*

Козаки:

А нам вже час іти нашу рідну країну треба охороняти. То ж, прощавай!

Котигорошко кружляє з булавою і каже слова:

"Булаво, допоможми, мені дорогу покажи!" (під музику)

Звучить аудіозапис шуму вітру, співу польових птахів.

Котигорошко: Де не поглянеш - степ... його простори усі безкраї, загадкові.

Козаки розповідали, що гуляв тут колись козак Голота і Сірко, і Полуботок.

(забігають дівчатка-маки)

Сьогодні степ цей перед нами укритий з маків килимками.

1. У віночку нашім

Різнобарвні квіти -

Символ України

І дарунок літа.

2. Тож усім на нього

Подивитись любо:

Гілочку зелену

Узяли у дубу.

3. Квіточку любистку,

Щоб усіх любили,

У барвінку листя,

Аби довго жили.

4. Чорнобривців квіти,

Щоб чорніли брови,

5. Кетяги калини -

Для краси й любові.

6. У вінок влітають

Колосочки жита,

Щоб могли багато

І в достатку жити.

7. А в червоний мак,

Що цвіте у полі,

Символ Перемоги

Та людської крові

8. Сини України життя віддали

Маки як пам'ять про них зацвіли.

Котигорошко:

Любі маки, чи стрічали сестру мою із братом?

Маки:

1. Через поле є стежина, на краю її - калина.

Та червона калина - то засмучена дівчина.

2. Змій підступний її вкрав, полонив, зачарував.

Біля кущика - дубок, наче юний парубок.

3. Вітер його нахиляє, гілочки тонкі ламає.

А він стоїть, бо знає: що Калинку захищає.

Котигорошко:

Дякую вам, маківочки, за таку новину. Дубок цей – то мій брат.

А калинонька-краса - моя мила сестра.

Буду поспішати, скоріш з неволі їх виручати.

Ведуча:

Важко стежку розшукати: треба тобі багато сил,

Аби чари подолати - ними Змій нас оточив.

Але ж як знайти ту калину, зачаровану дівчину?

Але ж майже біля кожного дому в Україні

Красується кущ червоної калини.

Котигорошко:

Ой, яка ж велика вона, наша Україна!

Дуже б хотілося по ній більше подорожувати.

Котигорошко кружляє з булавою і каже слова:

"Булаво, допоможси, мені дорогу покажи!"

Ведуча: Великі простори нашої країни. А чи можемо ми побачити її усю відразу?

Ведуча: Можемо! Якщо піднімемося високо-високо у небо, вище від лету птахів, і там, на висоті, нам відкриється уся українська земля: безкрайні степи, великий могутній Дніпро, зелені ліси, високі Карпатські гори.

Пісня «Веселка»

Ведуча

Я пропоную, часу не гаємо,

До міста Лева, поспішаємо!

- Західна Україна славиться своїми красивими пейзажами та приваблює туристів, котрі займаються такими видами туризму як: піший, велосипедний, автомобільний, водний, рибальський, мисливський, лижний, верхова їзда .

1. Ой, заграйте, дударики,

На дудах кленових,

Україну прославляєм

На усіх просторах.

2. Заспіваєм, затанцюєм

В кептариках нових,

Так, щоб танець - увиванець

Чули в усіх долах.

Пісня «Ой заграйте дударики»

Котигорошко: Я пишаюсь тим, що вас зустрів!

Радий за вас, адже тільки справжні патріоти можуть з такою любов'ю говорити про свою країну Україну.

А чи не бачили ви часом кущ калини, який зачарував лютий Змій?

Діти:

Калину бачили, і не одну, а от чи та це калина....не знаємо.

Котигорошку, ти обов'язково знайдеш їх.

Тому що віра завжди приводить людину до перемоги.

А нам вже час іти. До побачення!

Котигорошко: *"Булаво, допоможи, мені до брата й сестроньки дорогу покажи!"*

Ведуча:

Покружлявши з булавою навколо себе три рази, Котигорошко опинився в самому серці України – місті Києві.

1. Де стоїть тепер наш Київ,

Там була сама гора,

Жив там першим Кий з Хоривом,

Щек і Либідь - їх сестра.

2. Над самим Дніпром на горах,
Обгороджений з боків
Ровом, мурами, валами,
Київ виріс і розцвів.

3. На сторожі коло нього,
Наче батько, став Дніпро,
Наче батько сину, ніс він
З півдня й півночі добро.

4. Київ - це чудове місто, прекрасна столиця України. Він поєднує у собі історичне минуле та динамічне сучасне – є гордістю і славою українських людей. Половина території Києва зайнята парками й садами. В місті особливо красиво навесні, коли цвітуть знамениті київські каштани.

5. Київ знаменитий своїми пам'ятниками. Пам'ятник князю Володимирі в живописному парку на пагорбах Дніпра став символом стародавнього міста.

6. Центральна вулиця столиці – Хрещатик. На Хрещатику багато прекрасних будівель. Вони формують унікальний архітектурний ансамбль. На Хрещатику можна знайти нових друзів, з якими ви будете потім спілкуватися.

Ведуча: Взяв Котигорошко булаву і знову промовив чарівні слова:

Котигорошко: *"Булаво, допоможи, мені дорогу покажи!"*

Підказує булава, що йти мені треба на південь України, адже там вода, тепло і багато сонця.

Ведуча:

І помандрував він на південь, на Одещину, де стрічаються три безмежності – небо, степ і Чорне море, в яких відчуття козацького Причорномор'я...

Моя Україно! Шляхи неозорі,
Ліси і луги, степи і моря,
Хлібом і сіллю й теплом українським
Вітає гостей всіх одеська земля!

(виходять діти)

Котигорошко:

Добрий день вам, гарно виглядаєте!
 Мабуть ви в Одесі лиш відпочиваєте?

Діти:

1. Ні, в Одесі люди працьовиті проживають,
 Рибу тут ловлять – консерви виробляють.
2. Є на узбережжі знамениті пляжі,
 Торгівельний порт і морський вокзал.
3. Недаремно ж хтось Одесу
 Містом моряків назвав.
4. Потьомкінськими сходами пройди
 до драмтеатру,
 Балет чи може оперу побачиш в ньому ти.
7. А ось щоб і скупитись і звеселитись тут
 На базар «Привоз» скоріше усі гості йдуть.

1-й продавець.

Бублики! Бублики!
 Найсмачніші бублики!
 Хто бубликів не купить,
 той не буде вище пупа.
 А хто бублики з'їсть –
 Підросте на метрів шість!

4-й продавець. Купіть мого півника,

купіть мого красеня!
 Мій півник – молодець,
 У нього червоний гребінець,
 Вранці встає, всіх будить,
 Ще й співає на весь двір: - Ку-ку-рі-ку!

Котигорошко: Дякую, не треба.

Продавець.

Хто гострого хоче - часник хай придбає.

Він всякі мікроби вогнем випікає

Котигорошко:

Кепські справи, треба звіти йти, бо втомився дуже від цієї суєти.

Ведуча: Котигорошко, знову взяв булаву.

Котигорошко: *"Булаво, допоможи, мені дорогу покажи!"*

І привела вона його на славетну Волинь. А зустріла його волинська земля стиглими сливами і грушами, золотавими соняшниками, соковитими помідорами та достиглою пшеницею.

Діти:

1. Покосилася пшениця,
Буде добра паляниця,
Покосилося багато,
Прийде добро в кожную хату.
2. Ми Україну вітаєм усі,
Хай буде достаток у кожній хаті!
Хай буде достаток у кожній родині
На славу велику усій Україні.
3. Хай хліб достигає, хай квітнуть сади,
Любити Вкраїну ми будем завжди!
4. Волинь – найкраще місце в світі,
Нам тут і сонце яскравіше світить,
Зимова віхола, осіння злива –
Усе нам рідне тут і серцю миле.
5. І ліс, і Прип'ять, і стежка в полі,
Близькі такі і змалку знайомі!
6. Вітаємо тебе, Котигорошку.
А куди ти путь тримаєш свій?
І чому такий сумний?

Котигорошко:

Я пройшов доріг вже багато,

Сестру й брата треба відшукати.

Зачарував їх Змій проклятий.

І ці чари треба мені зняти.

Де ж дубок і калину знайти?

Як же їм допомогти?

Діти:

1. Не журись, а за нами йди

В знамениті любешівські зелені хутори.

Зможемо сказати, де тобі їх відшукати.

2. Бачиш он кущі калини красуються над водою...

Змій дівчат усіх забрав

У калину всіх зачаклував.

3. Тільки як таночок будуть танцювати

Тоді зможеш сестру ти впізнати.

Оживе тоді калина

І прокинеться дівчина.

4. Ти сестрицю упізнати зможеш

Гілочка калини тобі допоможе.

Котигорошко:

Дякую, за добро та ласку,

за таку потрібну мені, підказку.

Ведуча:

Неначе врода України

Червоніє полум'я калини.

В веснянім лузі зацвіло

Красою душу обпекло.

Пісня «Ой є в лісі калина»

(Котигорошко дає їй гілочку калини)

Дівчинка-калина:

Дякую тобі, що калину подарував,

Із полону мене з братом врятував.

Дубок:

Дякую брате за те, що ти змієві чари подолав і нас з сестрою врятував!

Котигорошко:

Зрадіють наші батько й мати!

Ведуча: У кожного народу є святині, святині є і в рідній Україні:

Батьківська хата, материнська пісня, рушник на образах пречистих,

Дівочий віночок, червона калина, і хліб український – наша святиня.

Вони - наша спадщина, наш оберіг.

Разом: Вони - наша гордість на весь білий світ!

Котигорошко: А я хочу, сказати, що мандруючи по Україні я не знайшов золотих скарбів, але знайшов набагато більше, ніж всі коштовності в світі. Я зрозумів, що ми – одна велика сім'я.

Ведуча: І як багато цікавого ми можемо дізнатися один про другого, допомогти і захистити!

Ведуча: Дружба і повагу в нашій великій родині - це те, що нам всім треба берегти, щоб на рідній землі були щастя, мир, радість, розуміння і згода.

Ведуча: Хай із кожним днем міцніє Україна,

коріння, діти, роду збережить.

Нехай у серці кожної дитини про Україну пісня зазвучить!

Пісня «Україно краю».

Кінець

Література

1. Бернштейн Н. А. О построении движений. М. : Медгиз, 1947. 254 с.
2. Гейко Є. В. Психологічні особливості прояву егоцентризму особистості у мисленнєвій діяльності підлітків : дис. канд. психол. наук : 19.00.07. К. 2002. 199 с.
3. Дуткевич Т. В. Дитяча психологія. Навч. посіб. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 424 с.
4. Нова українська школа: діагностична та корекційно-розвивальна робота з молодшими школярами : навчально-методичний посібник / С. Л. Коробко, О. І. Коробко. Київ : Літера ЛТД, 2021. 160 с
5. Пашукова Т. І. Егоцентризм: феноменологія, закономірності формування та корекції. Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2001. 338 с.
6. Плотнікова Н.Ю. Погляд становлення особистісної позиції школяра у тих дитячо-батьківських відносин : дайджест // Психологія навчання. 2009. № 4. С. 124-125.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии : в 2-х томах . М. : Педагогика, 1989. 486 с.
8. Семаго Н. Я. Теория и практика оценки психического развития ребенка. Дошкольный и младший школьный возраст. СПб. : Речь, 2010. 384 с.
9. Чекстере О. Ю. Розвиток децентрації як одна із умов соціально-психологічної адаптації дитини. *Психологічні виміри особистісної взаємодії суб'єктів освітнього простору в контексті гуманістичної парадигми: збірник наукових праць* / за ред. С. Д. Максименка. Київ : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2021. С. 457–468.
10. Шрёдер Х. К дифференциально-психологическому изучению социальной децентрации // Психологические состояния. Экспериментальная и прикладная психология. Л. : 1981. С. 125–131.

11. Эйдемиллер Э. Г. Психология и психотерапия семьи <https://portal.iapm.edu.ua/portal/media/books/02b6852830554134a30461801730e56c.pdf>
12. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды. М. : Педагогика, 1989. 534 с.
13. Erikson, E. H. (1963). *Childhood and society*. 2d ed., rev. and enl. New York, Norton.
14. Feffer M. & Gourevitch V. Cognitive Aspect of Role-Taking in Children // *Jornal of Personality and Social Psychology*, 1966, Vol. 14, P. 415–422.
15. Freud, A. (1931). Psychoanalysis of the child. In C. Murchison (Ed.), *A handbook of child psychology* (pp. 555–567). Clark University Press.
16. Klein, M. (1932). *The psycho-analysis of children*. W W Norton & Co.
17. Kohut, H. (1971). *The analysis of the self: A systematic approach to the psychoanalytic treatment of narcissistic personality disorders*. University of Chicago Press.
18. Mead, G.H. (1934). *Mind, Self, and Society from the Standpoint of a Social Behaviorist*. University of Chicago Press: Chicago.
19. Perls, F. (1973). *The Gestalt Approach and Eye Witness to Therapy*. Mountain View, CA: Science and Behavior Books.
20. Piaget, J. (1995). *Sociological Studies*. London: Routledge.
21. Smedslund J. Piagetian Psychology in practice // *British Jornal of Educational Psychology*. 1978. Vol. 47. Part. 1. P. 3–9.